

БЪЛГАРСКИ
ФОНД
ЗА
ЖЕНИТЕ

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НУЖДИТЕ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ, РАБОТЕЩИ ЗА ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ, МОМИЧЕТАТА И УЯЗВИМИТЕ ГРУПИ В БЪЛГАРИЯ

София, 2022

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	2
1. КОЛИЧЕСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ	3
1.1 ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ	3
1.2 ФИНАНСОВИ ПРОБЛЕМИ	5
1.3 СПЕЦИФИКИ НА ГРАЖДАНСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ	10
2. КАЧЕСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ	18
2.1 ФОРМИ НА ФИНАНСИРАНЕ И ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ТЯХ ПРОБЛЕМИ: БЮДЖЕТНА НЕСИГУРНОСТ И СВРЪХНАТОВАРЕНОСТ	18
2.2 СТРУКТУРА НА АКТИВИЗМА И СОЦИАЛНО- ПОЛИТИЧЕСКО ВЪОБРАЖЕНИЕ	24
2.2.1 Кратка история на възникването на женския и ЛГБТИ+ активизъм след 1989 г.	24
2.2.2 Форми на активизъм	25
Списък на фигури	32

УВОД

Настоящият доклад обобщава резултатите от **социологическо изследване, проведено сред организации и активистки групи от цялата страна**, работещи за правата на жените, момичетата и уязвимите групи и за равнопоставеност на половете. Неговата цел е да установи трудностите, с които се сблъскват организациите. Изследването се състои от две части.

Първата **количествена част**, базираща се на стандартизиран въпросник, беше реализирана в периода 03.02.2021 г. – 04.03.2021 г. Участие взеха 114 респондентки/респонденти от общо 452 получили покана/запитване въз основа на базата данни на Български фонд за жените (БФЖ). Тази съвкупност формира 25,17% отзивчивост. Времето, необходимо за попълване на анкетата по електронен път, беше изчислено на 30 минути.

В рамките на втората **качествена част** беше реализиран терен през юни – юли 2021 г. Бяха проведени 39 дълбочинни интервюта с представителки/представители на организациите и активистките групи. Респондентките/респондентите бяха предварително заявили своето желание да съдействат в анкетната карта. Чрез интервютата целяхме да задълбочим изведените данни от количественото изследване. В настоящия доклад респондентките/респондентите,

както и имената, присъстващи в изведените цитати от интервютата, са анонимизирани. Кодът ще обозначава номер на респондента и населеното място на организацията. Пример: P1, столица.

Екип:

Леа Вайсова
ръководител на проекта, автор

Гергана Куцева
координатор и изследовател (количествено изследване)

Рада Еленкова
координатор и изследовател (количествено изследване)

Владислав Петков
интервюер (качествено изследване)

Николета Даскалова
интервюер (качествено изследване)

технически сътрудници: Анна Данкова, Галина Безлова, Доротея Стефанова, Камелия Ценева

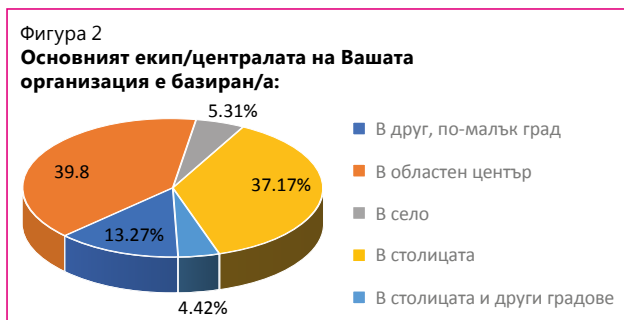
1

КОЛИЧЕСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ

1.1 ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ

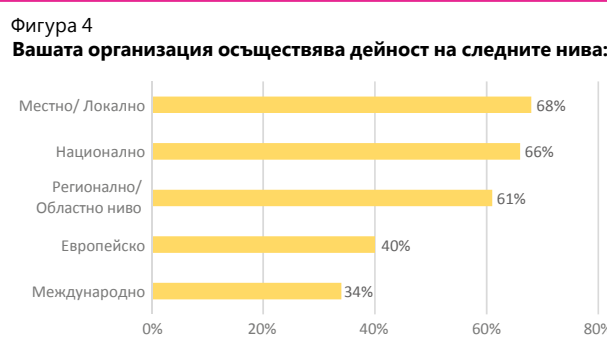
Данните от анкетната карта показват (Фигура 1), че подем в появата на организации, работещи за женски права, има от 2002 до 2004 г. (регистрирани 14 нови организации), но като цяло най-голям такъв се наблюдава след 2018 до 2020 г. (21 нови организации).

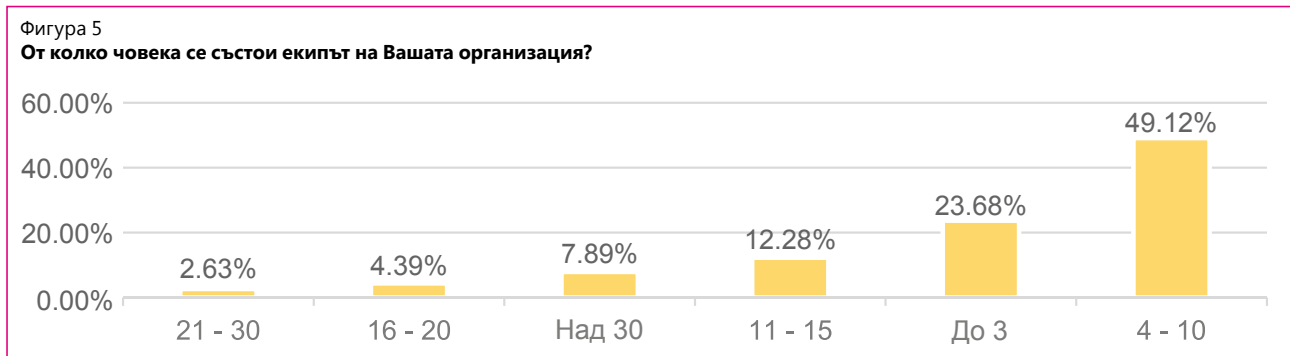
Организациите, работещи върху проблемите на жените, момичетата и уязвимите групи в България (Фигура 2), са **предимно ситуирани в областните центрове (39,82%) и столицата (36,28%)**, като изключение правят онези в малките градове (13,27%) и села (5,31%). Повечето са регистрирани (Фигура 3) като **Сдружение в обществена полза (56,64%) и Фондация в обществена полза (30,97%)**.

Обхватът на тяхната дейност е приоритетно в рамките на **националната държава** (Фигура 4) – локално ниво (68%); национално ниво (66%); местно/регионално/областно ниво (61%); европейско ниво (40%); международно ниво (34%).

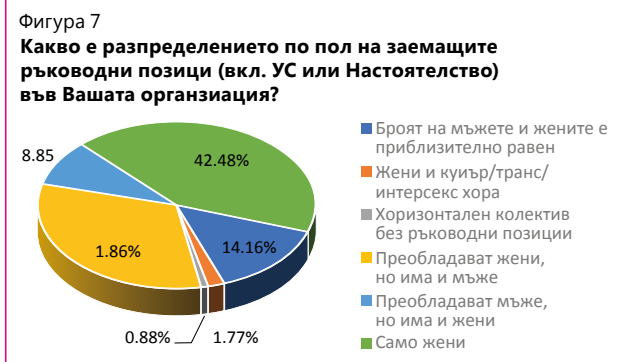
Този сегмент от гражданския сектор се **състои от малки организации**: 4–10 души (49,12%) и от до 3 души (23,68%), което представлява 72,56% от общия дял (Фигура 5). Изключение правят онези с екип над 10 души: 11–15 (12, 39%), над 30 (7,89%), 16–20 (4,39%), 21–30 (2,63%), които предоставят услуги и се фокусират основно върху проблема за домашното насилие.

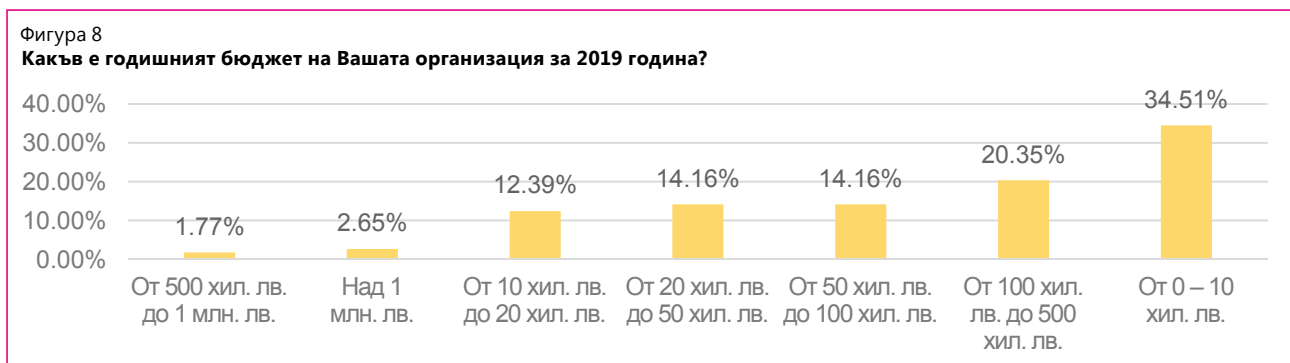
В екипа преобладават жени (Фигура 6), но има мъже (46,91%); само жени (26,55%), броят на мъжете и жените е приблизително равен (21,24%) и в много малък процент от тях преобладават мъже, но има и жени (3,54%). Няма нито един екип, който да се състои само от мъже.

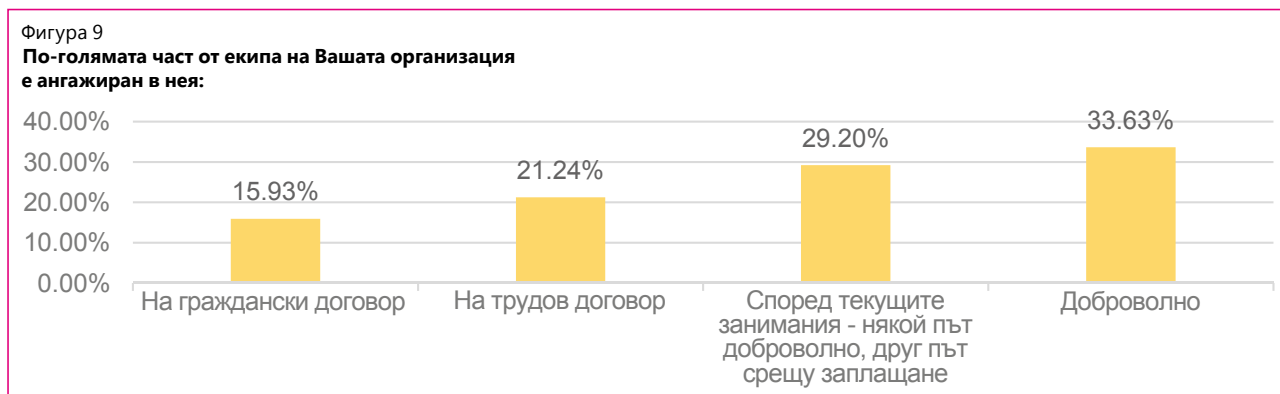

Разпределението по пол на заемащите ръководните позиции (вкл. УС или Настоятелство) в организациите е (вж. Фигура 7): само жени – (42,48%); преобладават жени, но има и мъже – (31,86%); броят на мъжете и жените е приблизително равен (14,16%); преобладават мъже, но има и жени (8,85%) и отново в нито един от случаите няма присъствие само на мъже. Единци са тези, които открояват и присъствието на куйър, транс и/или интерсекс членове.

Организациите боравят с **малки бюджети** годишно (Фигура 8) от 0–10 хил. лв. (34,51%), от 10 хил. лв. – 20 хил. лв. (12,39%), от 20 хил. лв. – 50 хил. лв. (14,16%). Все пак не е и за пренебрегване процентът на онези с бюджет над 100 хил. лв. – 500 хил. лв. (20,35%), следва от 50 хил. лв. – 100 хил. лв. (14,16%). Но разполагатите с бюджети от 500 хил. лв. – 1 млн. лв. (1,77%) и над 1 мил. (2,65%) представляват единични случаи. Организациите с по-големи бюджети основно предоставят услуги.

Много малка част от работещите в сектора са наети на трудов договор (Фигура 9) и основно се разчита на **доброволчески труд** (33,63%). Малък процент са на постоянен трудов договор (21,24%), временен такъв може да бъде предоставен спрямо текущите занимания (29,20%), планирани за реализация в рамките на времетраенето на конкретни проекти или се сключва граждански договор (15,93%).

Следователно бихме могли да констатираме, че типичната неправителствена организация, ангажираща се с проблемите на жените, момичетата и уязвимите групи, е локализирана в столицата или друг областен град, обхватът на дейността ѝ е предимно в България, разполага с ограничен финансов ресурс, зависи от наличието на временно проектно финансиране, разполага с малоброен екип, предимно от жени, който често работи на доброволен принцип, а трудът е силно огъвкавен. Това означава, че секторът се характеризира с неустойчивост и голяма степен на несигурност.

1.2 ФИНАНСОВИ ПРОБЛЕМИ

Според анкетиранияте, за да бъде една организация влиятелна и устойчива (Фигура 10), то тя трябва да разполага с финансови ресурси. 67,26% споделят това твърдение, 30,09% са по-скоро съгласни с него, а само 2,65% не са съгласни. Така те дефинират основно своите трудности като **финансови**.

На въпроса „Кои са затрудненията, с които се сблъсква Вашата организация при осъществяване на своята дейност?“ (Фигура 11) според анкетиранияте на първо място това е **липсата на възможности за финансиране (64%)**. Към тази констатация се наслагват следните други проблеми: липса на подкрепа от страна на държавата и общините (40%); пренебрегване на гражданския сектор при формулирането на политики и законодателство (33%); липса на подкрепа от страна на бизнеса (21%); липса на обществено доверие в неправителствения сектор (21%); непопулярност на каузата/дейностите на организацията (17%); неблагоприятна медийна среда (17%); липса на ефективни кампании за популяризиране на дейността ни (14%); проблем с привличането и задържането на хора в екипа (12%); недостатъчна подкрепа от местните общности и граждани (9%) и др.

Така на въпроса „Кои са затрудненията, с които се сблъсква Вашата организация по отношение на екипа?“ (Фигура 12) **на първо място са недостиг на финансиране, с което да се осигурят редовни заплати на членовете (66%) и липса на капацитет за набиране на средства (25%)**. Следва голямо текучество поради психологическо и емоционално натоварване (15%), голямо текучество поради полагане на извънредно много незаплатен труд (11%), липса

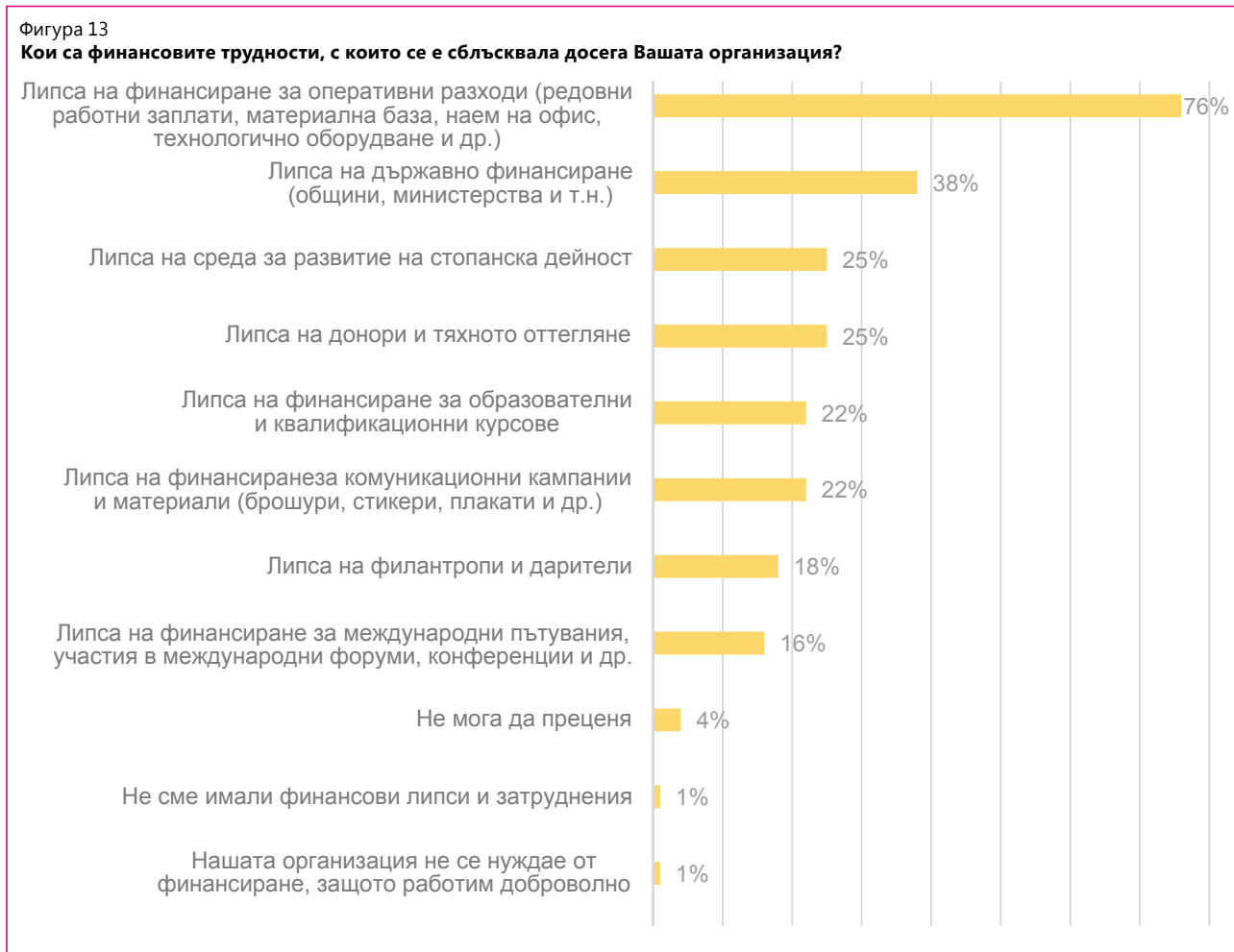
на квалифицирани специалисти в областта на нашата дейност (11%), липса на владене на чужди езици, което затруднява международната ни дейност (11%), липса на капацитет за организационна и координационна работа (10%), липса на капацитет за участие в медии, обществени дебати, пресконференции и др. (9%), невъзможност за кариерно развитие (9%), липса на капацитет за комуникация с представители на публичната власт и политически партии (9%) и др.

Фигура 12

Кои са затрудненията, с които се сблъсква Вашата организация по отношение на екипа?

Представителките на организациите специфицират финансовите трудности (Фигура 13) **основно като липса на финансиране за оперативни разходи (редовни работни заплати, материална база, наем на офис, технологично оборудване и др.) – (76%) и липса на държавно финансиране (общини, министерства и т.н.) – (38%)**. Следват и другите посочени проблеми: липса на донори и тяхното оттегляне

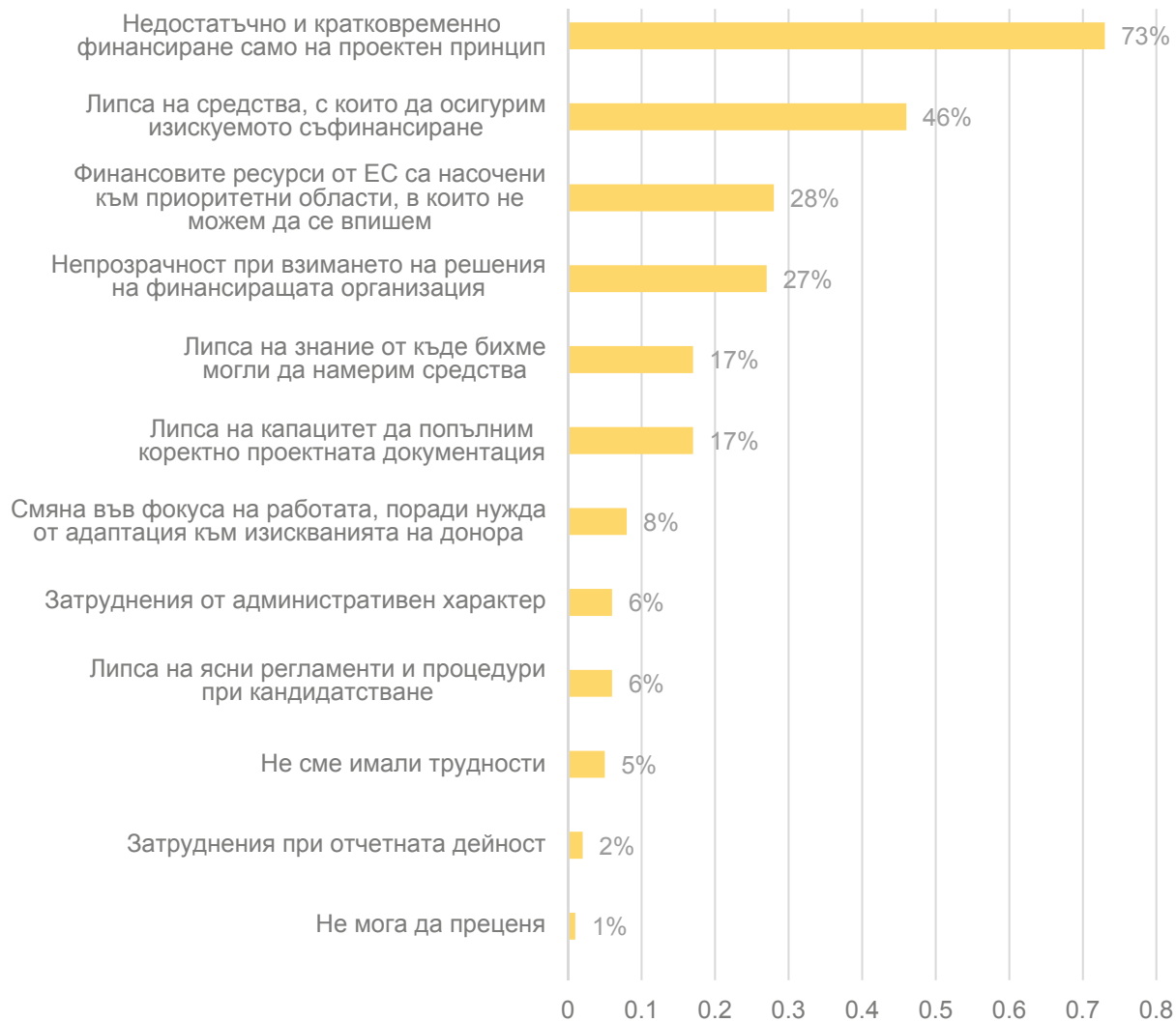
(25%); липса на среда за развитие на стопанска дейност (25%); липса на финансиране за образователни и квалификационни курсове (22%); липса на финансиране за комуникационни кампании и материали (брошури, стикери, плакати и др.) – (22%); липса на филантропи и дарители (18%); липса на финансиране за международни пътувания, участия в международни форуми, конференции и др. (16%).

На въпроса „Кои са трудностите при кандидатстване за финансиране, с които се е сблъсквала Вашата организация?“ (Фигура 14) **на първо място това е недостатъчно и кратковременно финансиране само на проектен принцип (73%)**; липса на средства, с които да осигурим изискуемото съфинансиране (46%); финансовите ресурси от ЕС са насочени към приоритетни области, в които не можем да се впишем (28%); непрозрачност при взимането на решения на финансиращата организация (27%); липса на знание от къде

бихме могли да намерим средства (донори, програми и други финансиращи механизми) (17%); липса на капацитет да попълним коректно проектната документация (твърде сложна, езикови бариери и др.) (17%); смяна във фокуса на работата на организацията, поради нужда от адаптация към изискванията на донора (8%); липса на ясни регламенти и процедури при кандидатстване (6%); затруднения от административен характер – при кандидатстване и управление на финанси (6%) и др.

Фигура 14

Кои са трудностите при кандидатстване за финансиране, с които се е сблъсквала Вашата организация

Обобщено може да се каже, че организациите осъществяват своята дейност в крайно несигурни финансови условия – от проект на проект, които са кратковременни, изискват капацитет за набиране на средства, който липсва, но и проектите не могат да осигурят редовни заплати на екипа. Това провокира техните представители/представители да настояват основно върху необходимостта от оперативни разходи, както и върху финансовата подкрепа от страна на публичните институции, която можем да допуснем, че се разпознава като по-сигурен механизъм, гарантиращ устойчивост на тяхната дейност. Необходимостта от непрекъснато търсене на финансиране, което е обусловено от начина, по който се финансира секторът на временен проектен принцип, се превръща в приоритет, тъй като в противен случай дейността на организациите е сериозно възпрепятствана.

В тази връзка са и основните препоръки към **Български фонд за жените** (Фигура 15). На първо място настояват да се даде възможност за кандидатстване за финансиране по всяко време (текущо, без обявен

конкурс) (60%); да се предоставя дългосрочно финансиране и организацията свободно да разпределя спрямо нуждите си (60%); да се увеличи бюджетът на проектите (58%); да има финансиране, което да покрива редовни работни заплати и материална база (наем на офис, техническо оборудване и др.) (55%); да има специално финансиране за образователни и квалификационни курсове (46%); да се увеличи времето за реализация на проектите (38%); да се провеждат информационни кампании относно предстоящите конкурси (37%); да се провеждат информационни срещи за процедурите по кандидатстване (37%); да се улесни процедурата за кандидатстване (29%); да има специално финансиране за международни пътувания, участия в международни форуми, конференции и др. (24%); критериите за оценка и подбор за финансиране на проекти да са по-ясни (19%); да се променят тематичните приоритети на конкурсите за проекти (15%); кандидатите в конкурсите да участват в оценката и подбора на проекти за финансиране (14%); да се улесни финансирането на нерегистрирани групи/коллективи (13%); да се отпуска безвъзмездно финансиране за физически лица (6%).

Фигура 15

Кои са Вашите препоръки към донорските програми на Български фонд на жените?

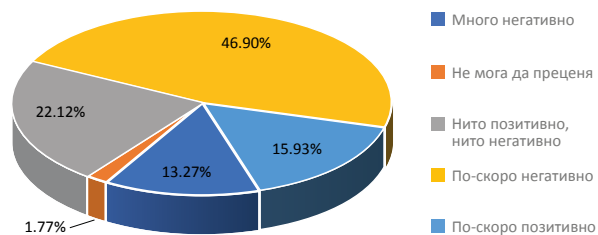
В *Друго*, респондентите дават от свое име препоръки към БФЖ. Открояват се следните такива: настояване за финансиране на кризисни сесии на членовете на организациите, които се претоварват и стигат до т.нар. „бърнаут“, а както видяхме от данните не малка част от респондентите твърдят, че се наблюдава текучество на персонал поради психологическо и емоционално натоварване; да се отпуска по-дългосрочно финансиране за организации, които реално постигат резултати и работят с целевите групи чрез мониторинг на дейността им, така че да се следва принципа финансиране – резултатност и една работеща организация да получава в по-дълъг период финансиране при доказани резултати; да се разшири финансирането към различни по профил организации, които обаче работят и по проблемите на жените; да има възможност за спешен фонд за неотложни нужди на пострадали от насилие – напр. прибиране от друга държава или спешни разходи за адвокат, храна и др.; да се консултират идеите за проект, които има организацията или групата с представители на БФЖ; да има прозрачност, както и да се избягва конфликта на интереси; предоставяне на обратна връзка на организациите за техните проекти.

1.3 СПЕЦИФИКИ НА ГРАЖДАНСКИЯ СЕКТОР

Повечето анкетирани смятат, че работят в **неблагоприятна социално-политическа среда**. Те определят отношението на българското общество по темите “права на жените” и “феминизъм” (Фигура 16) като по-скоро негативно (46,90%) и много негативно (13,27%), нито негативно, нито позитивно (22,12%), позитивно (15,93%). Към това се наслагват и посочените проблеми във Фигура 11, където респондентите твърдят, че осъществяват своята дейност в контекст на липса на подкрепа от страна на държавата и общините (40%); пренебрегване на гражданския сектор при формулирането на политики и законодателство (33%); липса на подкрепа от страна на бизнеса (21%); липса на обществено доверие в неправителствения сектор (21%); непопулярност на каузата/дейностите на организацията (17%); неблагоприятна медийна среда (17%) и др.

Фигура 16

Какво според Вас е отношението на българското общество по темите "права на жените" и "феминизъм"?

Въпросът, на който ще се опитаме да дадем отговор, е опитват ли се организациите да решават така посочените проблеми от социално-политически характер? Наблюдават ли се опити за въздействие на законодателно ниво, търсене на подкрепа чрез политически

партии и бизнеса, участие в медиите, чрез което да се въздейства върху общественото мнение и така да се упражнява натиск върху публичната власт, и въобще правят ли се опити да се ангажира обществеността с каузите на организациите. Накратко: **функционират ли гражданският сектор като граждански?**

В тази връзка феноменът, който прави впечатление (Фигура 17), е, че секторът се състои основно от професионалисти специализирани в сферата **на социалните дейности (46%); образование (36%); право и юридически услуги (25%)**. Следват култура (22%); мениджмънт (18%); счетоводство, одит, финанси (17%); маркетинг, реклама, ПР (15%); научноизследователска и развойна дейност (13%); здравеопазване и фармация (11%); студент/ученик (11%); медии, издателство (9%) и др.

Фигура 17

От кои професионални области са членовете на екипа на Вашата организация?

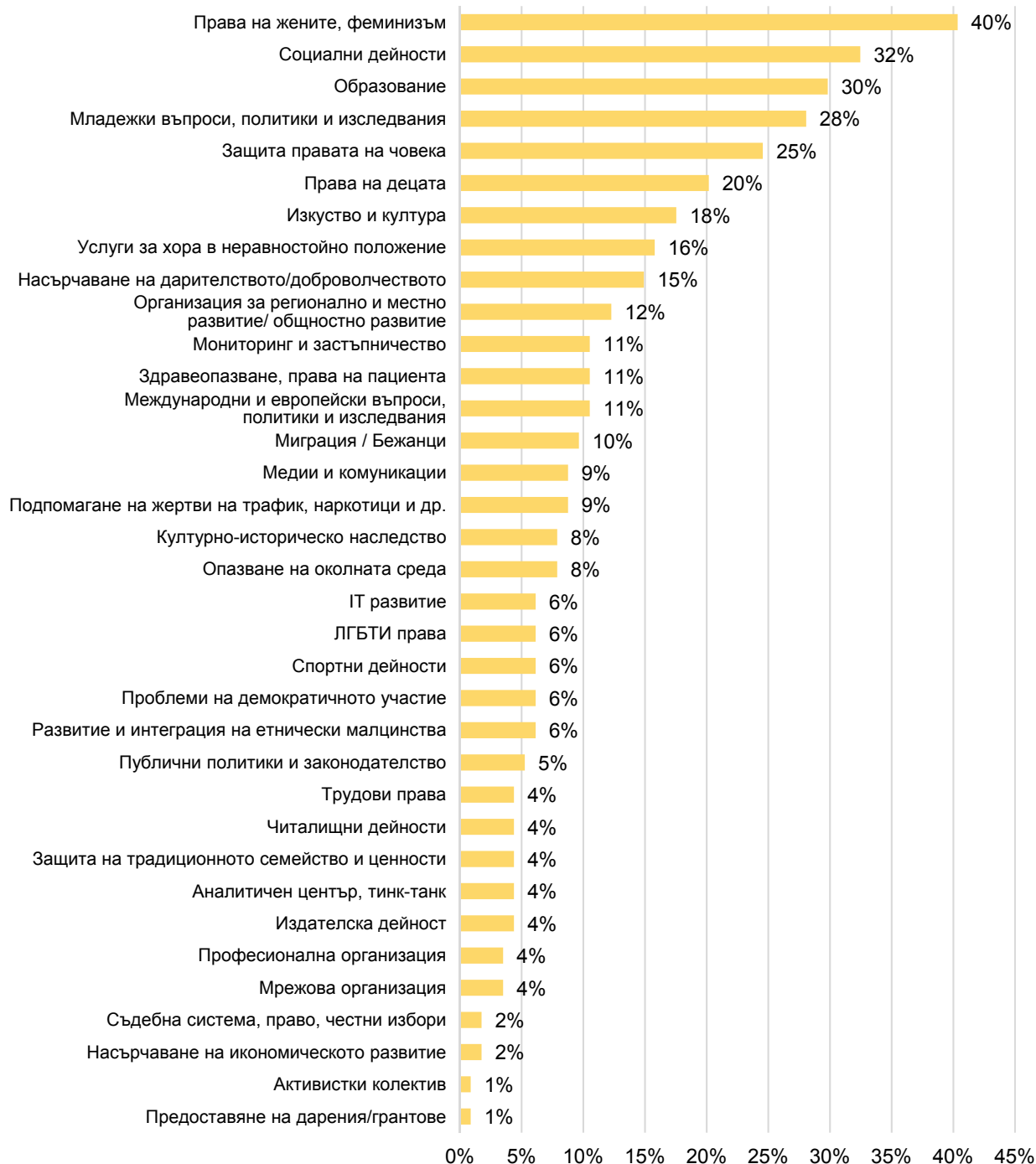

Затова и области на тяхната дейност приоритетно са (Фигура 18): **права на жените, феминизъм (40%), но на второ място социални дейности (32%); образование (30%); младежки въпроси, политики и из-**

следвания (38%); защита правата на човека (25%); права на децата (20%); изкуство и култура (18%); услуги за хора в неравностойно положение (13%) и др.

Фигура 18

Какви са областите на дейност на Вашата организация?

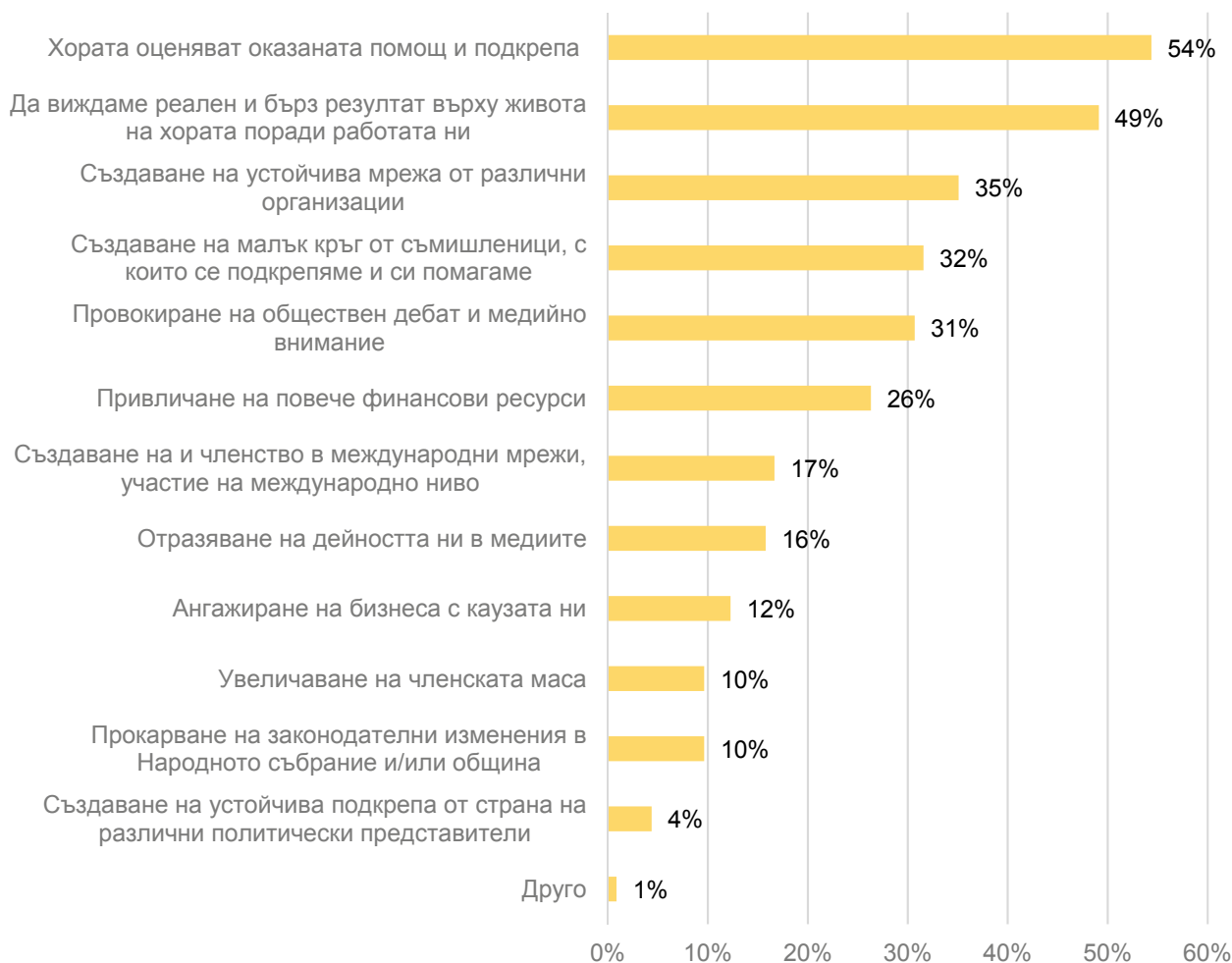

Този профил на организациите дава отражение на начина, по който те **дефинират своята работа като ефективна** (Фигура 19). За тях на първо място е важно **хората да оценяват оказаната помощ и подкрепа (54%) и да виждат реален и бърз резултат върху живота на хората поради работата им (49%)**. Също така се чувстват удовлетворени, когато успяват да създават устойчива мрежа от различни организации (35%) и създават малък кръг от съмишленици, с които се подкрепят и да си помагат (32%). Едва на пето място в отговорите идва необходимостта от провокиране на об-

ществен дебат и медийно внимание (31%); привличане на повече финансови ресурси (26%); следва създаване на и членство в (международни) мрежи, участие на международно ниво (конференции, позиции, политики и пр.) (17%); отразяване на дейността ни в медиите (16%); ангажиране на бизнеса с каузата ни (12%); увеличаване на членската маса (10%); прокарване на законодателни изменения в Народното събрание и/или община (10%); създаване на устойчива подкрепа от страна на различни политически представители, чрез които да се въздейства институционално (4%) и др.

Фигура 19

Кои от изброените дейности са признак за ефективност на Вашата организация?

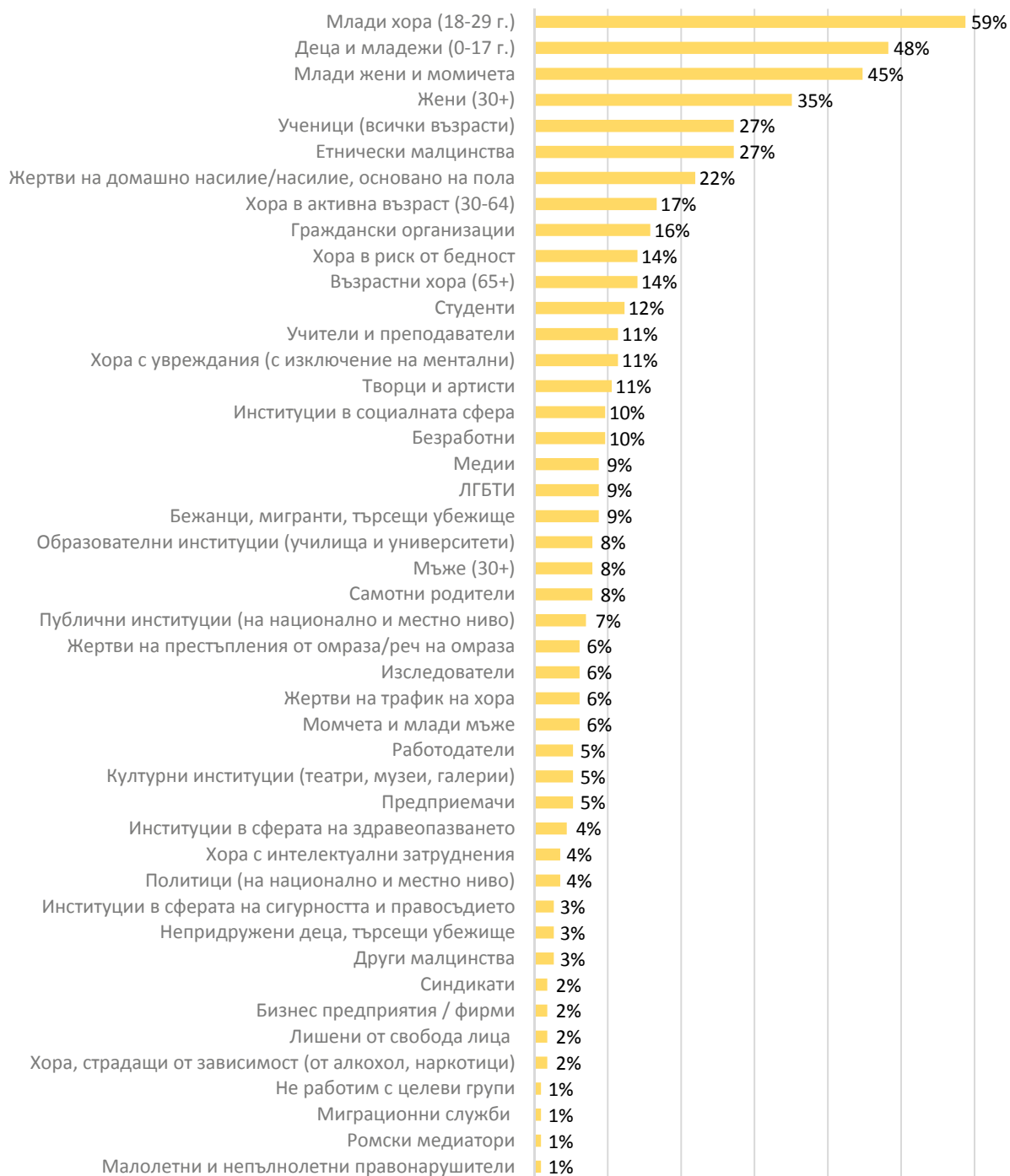

Целеви групи (Фигура 20), към които предпочитат да насочват своите действия, са „**младите**“ и „**децата**“, към които групи се причисляват и **учениците**. На въпроса „Кои са целевите групи, с които работите и/или чиито интереси защитавате?“ те отговарят: **млади хора (18-29 г.) (59%); деца и младежи (0-17 г.) (48%);**

млади жени и момичета (45%) и следват жени (30+) (35%); ученици (всички възрасти) (27%); етнически малцинства (27%); жертви на домашно насилие/насилие, основано на пола (22%); хора в активна възраст (30-64) (17%); граждански организации (16%); възрастни хора (65+) (14%); хора в риск от бедност (14%) и др.

Фигура 20

Кои са целевите групи, с които работите и/или чиито интереси защитавате?

Организациите включват представители на техните целеви групи в състава на организацията си в повечето случаи (Фигура 21) като доброволци и временни членове (43,40%), случва се да са част от екипа (34,91%). Малка част от тях не включват представи-

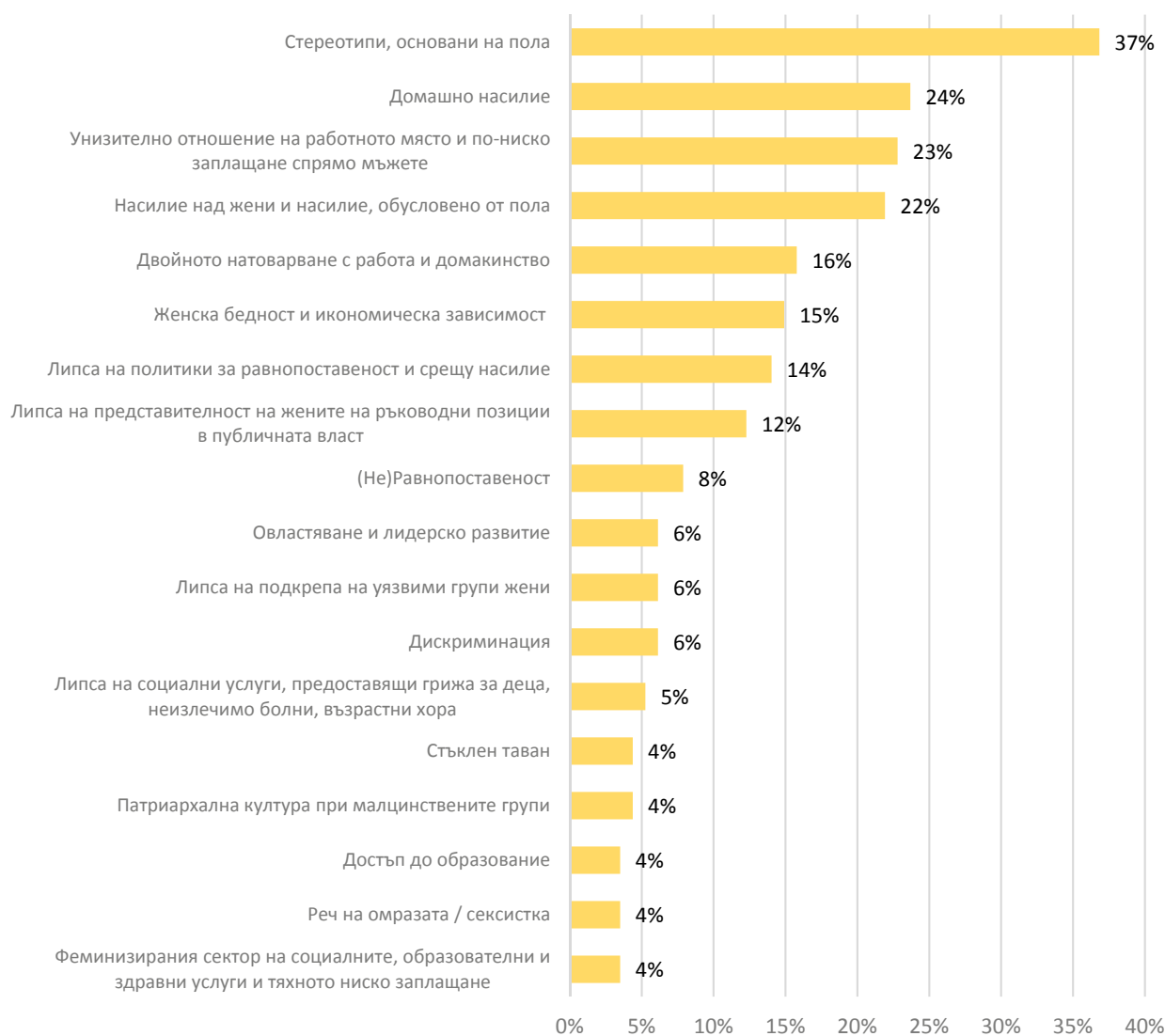
тели на целеви групи в състава на организацията (13,21%), но и рядко те са на ръководни позиции (Управителен съвет, Общо събрание, директорски екип) (8,49%), което означава, че не са част от постоянния състав на организацията.

Фигура 21
Участват ли представители на Вашите целеви групи в състава на организацията Ви?

Според тях **значимите проблеми на жените** (Фигура 22) в България днес са: **стереотипи, основани на пола (37%)**; домашно насилие (24%); унизително отношение на работното място и по-ниско заплащане спрямо мъжете (23%); насилие над жени и насилие, обусловено от пола (22%); двойното натоварване с работа и домакинство (16%); женска бедност и икономическа зависимост (15%); липса на политики за равнопоставеност и срещу насилие, обусловено от пола (14%); липса на представителност на жените на ръководни позиции в публичната власт (12%) и др. Обобщено обаче може да се каже, че темата за домашното насилие и насилие над жени и насилие, обусловено от пола, преобладава.

Фигура 22
Според Вас кои са значимите проблеми на жените в България днес?

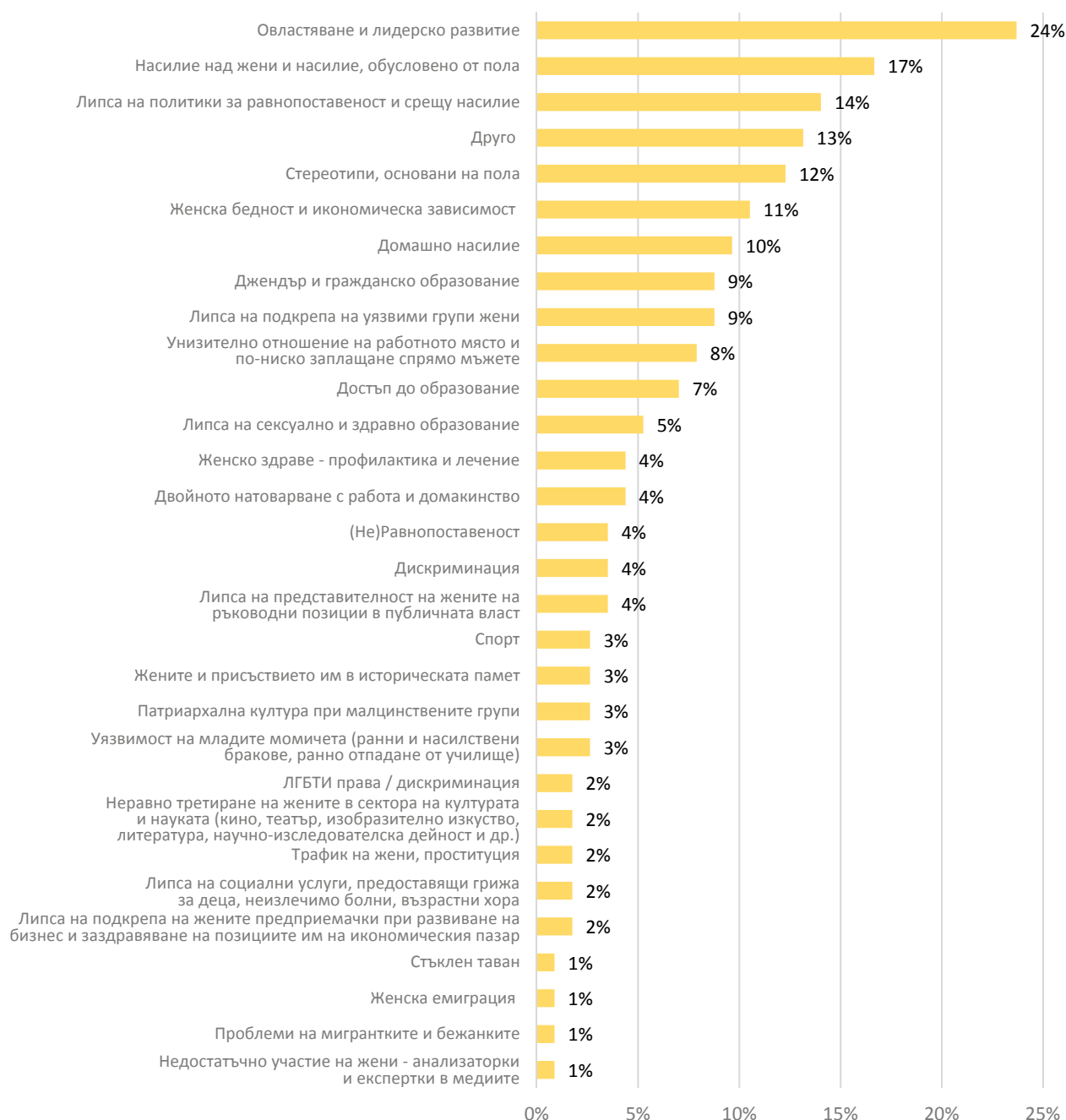

Тематичните области, по които биха искали да работят в бъдеще, са (Фигура 23): овластяване и лидерско развитие (24%); насилие над жени и насилие, обусловено от пола (17%); липса на политики за равнопоставеност и срещу насилие, обусловено от пола (14%); стереотипи, основани на пола (12%); женска бедност

и икономическа зависимост (11%); домашно насилие (10%); джендър и гражданско образование (9%); липса на подкрепа на уязвими групи жени (9%); унизително отношение на работното място и по-ниско заплащане спрямо мъжете (8%); достъп до образование (7%); сексуално и здравно образование (5%) и др.

Фигура 23

По коя тематична област бихте искали да работите в бъдеще, свързана с проблемите на жените?

Основният извод, който може да се направи е, че секторът не функционира в класическия смисъл на думата като „граждански“. В повечето случаи липсва стратегия за работа по общественото мнение, участие в публичността, оказване на политически натиск и работа с партии. Респондентите отчитат важността на този тип дейност, но не я приоритизират като техен ангажимент. Може да се допусне въз основа на данните, че това е така поради професионалната специализация, която характеризира работата на техните представителки, а именно като непосредствена грижа (подкрепа, консултация, юридическа защита и др.) и липса на капацитет поради структурата на финансиране. По-голяма част от анкетираните виждат себе си като предоставящи подкрепа на даден реципиент, на когото трябва да се помогне, а не като политически субект, търпящ дадени несправедливости, срещу която се съпротивляват като потърпевши. Това се потвърждава от факта (Фигура 22), че пренебрежимо малък процент от тях посочват например като проблем феминизирания сектор на социалните, образователни и здравни услуги и тяхното ниско заплащане (4%),

въпреки че по-голяма част от анкетираните са от областта на социалните дейности и образованието. Оттук и въздействието върху общественото мнение бива мислено като работа с „младите“, „децата“, „учениците“ основно чрез образование, които се явяват субект на обществена промяна. Доколкото важна тема в България за тях се явява „стереотипи, основани на пола“, то битката срещу тях преминава през образование. Друг любопитен резултат е, че на водещи места сред домашното насилие и насилие над жени и насилие, обусловено от пола, като проблеми на жените се нареждат такива от социално-икономически характер – унижително отношение на работното място и по-ниско заплащане спрямо мъжете; двойното натоварване с работа и домакинство и женска бедност и икономическа зависимост. Въпреки това обаче представителките на организациите не посочват, че биха работили в бъдеще в тази посока.

Изводите описани дотук следва да огледаме във втората част на нашето изследване въз основа на проведените дълбочинни интервюта.

2

КАЧЕСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ

2.1 ФОРМИ НА ФИНАНСИРАНЕ И ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ТЯХ ПРОБЛЕМИ: БЮДЖЕТНА НЕСИГУРНОСТ И СВРЪХНАТОВАРЕНОСТ

Историята на формите на финансиране на правозащитните (женски, ЛГБТИ+ и др.) неправителствени организации в България накратко е следната. Секторът се появява в постсоциалистическия контекст на изграждане на либерална правова държава след 1989 г., когато редица международни фондации си поставят за цел демократизирането на Източна Европа като цяло, а международните партньорства са силно застъпени. Към онзи момент те са единствен източник на финансиране, предоставяно на принципа на временни проекти. След присъединяването на България в Европейския съюз съществена част от донорите се оттеглят. Наличните европейски фондове обаче не са достъпни за всички организации. Появяват се и нови международни фондации, които са плаващи и също недостъпни за част от организациите¹. В този контекст възниква и Български фонд за жените (БФЖ). Организациите, работещи приоритетно в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, междувременно се преборват за приемането на Закон за защита от домашно насилие (ЗЗДН), по който се отпускат средства на конкурсен принцип през Министерство на правосъдието и като доставчици на социална услуга имат право на делегирана държавна дейност. Как така описаната финансова картина се отразява на сектора?

Между неправителствените организации с дългогодишна биография (като онези, работещи в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола) и начинаещите може да се констатират съществени разлики. Но това, което ги обединява, е една непрекъсната бюджетна несигурност, с която всички се опитват да се справят по един или друг начин.

¹ Анализ на начина, по който се отразява финансовото реструктуриране върху женското движение по посока на възникване на неравенства между организациите след присъединяването на България към Европейския съюз вж. Ivancheva, M. (2015). *The Spirit of the Law: Mobilizing and/or Professionalizing the Women's Movement in Bulgaria*. In: Krizsan, A. (ed.), *Mobilizing or policy change: Women's movements in Central and Eastern European domestic violence policy struggles*. Budapest: CEU, Center for Policy Studies, p. 45-84.

Новите организации се появяват вследствие на ентусиазма на малка група съмишленички/съмишленици, които в повечето случаи се заплеляват от каузата чрез участието им в доброволчески и активистки инициативи, по време на следване извън България, други споделят и лично преживяване, свързано с насилие, основано на пола и полово/расова дискриминация. Но не всички започват от нулата. Сред тях има такива с опит от други неправителствени организации и дори политически партии. Натрупаните ресурси под формата на опит, знание и социални контакти им дават по-добри шансове да се развият. Едва проходили обаче, организациите бързо се сблъскват с редица затруднения. Те започват с малък бюджет от членски внос и/или с кратковременен проект (до 10 хил. лв.), покриващ основно административни нужди (счетоводител, банкова сметка, банкови трансфери), консумативи, евентуално наем на помещение и кетъринг за конкретно събитие и малки хонорари за екипа. Членовете му работят в свободното си време, което лека-полека става все по-малко свободно, защото те комбинират учебна дейност, ако са студентки/студенти, ангажименти на работното място и разнороден доброволен труд, свързан с каузата. Затова вечерелването на проект означава работа до късно вечер през работната седмица, но и през уикендите. Провеждат дълги организационни срещи в някое кафене, в личен апартамент, парк или онлайн. Често един човек съчетава в себе си ролята на координатор на проект и изпълнител на заложените дейности. За него бюрократичната и организаторска работа, която се усвоява в крачка, е пречка пред изпълнението на другата съдържателна работа. Респондентките/респондентите ни разказват, че в тази ранна фаза възникват конфликти между членовете на организацията по линия на разпределение на задачите, тъй като работните отношения не са строго формализирани и вследствие само едно малко ядро, а понякога и един човек, изнасят по-големия товар. Балансът между учене, работа, личен живот (за някои от интервюираните жени това означава и грижа за дете/деца) и активистка дейност се оказва трудна задача. В крайна сметка, всички споделят убеждението, че има несъразмерност между финалния хонорар, който получават чрез граждански договор, и труда, който са вложили. Част от него остава незаплатен и продължава да бъде доброволен, но извършен, тъй като се водят от идеята за кауза. Дейността по фондонабира-

не – търсене на донори, следене за конкурси, писане и кандидатстване по нови проекти, отново остава незаплатена. Сходни черти намираме и при неформалните активистки групи, които не са регистрирани като сдружение или фондация в обществена полза.

„Ето сега например върви счетоводното отчитане на нестопанските организации. Първо, в банките задължително имаш една такса, която трябва да покриеш с членски внос, после имаш задължително счетоводно отчитане; за да се приключи това счетоводно отчитане, трябва да наемеш счетоводител, на който да платиш. После трябва, отчетите, когато излязат, да се плати в Търговски регистър, за да може това да бъде публикувано. А да не говорим хартия, да не говорим други консумативи. Това са неща, които те утежняват. Ние сме обикаляли тук в региона, обиколили сме трийсет фирми по даден проект, но ползваш личен автомобил, лишаваш на семейството си... ако, да кажем, едната от нас е шофьорка, а другите две не са, тогава идва някой да кара, за да може не само единият да е натоварен, ето. Човек като ги гледа тези неща, това са чисто доброволни дейности от наше име. Но те малко или много са неща, които на моменти пречат. [...] За да работи една нестопанска организация, първо тя трябва да има някаква сигурност, че ще може един или двама човека да се занимават с тази работа и то спокойно, да не е така между другото или просто игнорирайки другите си задължения.“ (P35, в областен център)

„Значи 250 лв. ти е банковата сметка на година. 900 лв. ти е счетоводителят, защото като имаш оборот, трябва да си отчетеш годината, което ти е 400 лв. и отделно трябва да отчетеш проекта още 500 лв. – 1150 лв. от 5000 лв. на проектчето отиват за тези неща. Отделно за банковите трансфери, че имаш 2 лв. [...] От цялото нещо реално ти остават 3 900 лв. Което ти прави за един екип от 4 човека по горе-долу 1000 лв. за 6 месеца, което не е толкова зле. Обаче ти, за да имаш реален принос, то не е да разпечаташ две брошурки, ти трябва да се посветиш! Де факто обсъжданията ни за провеждането на сесиите са отнемали толкова време, колкото самото провеждане на сесиите. [...] А отделно не включихме в тия 3000 лв. помещения. Ние искахме да ползваме голяма зала, значи 234 лв. е залата, отделно в кафе-паузата още 200 лв. И де факто, всъщност, това го правиш доброволно и реално по-добре доброволно, отколкото да се занимаваш с тия бюрократщини.“ (P20, столица)

Нашите респондентки/респонденти настояват, че, за да може организацията да се развива, то тя трябва да има назначен поне един човек на трудов договор, който да бъде на половин или на пълен работен ден. Кандидатстването за по-голямо финансиране, което потенциално да осигури такъв служител, обаче се оказва недостъпно за новите организации, тъй като донорите изискват финансова биография, а, докато тя бъде натрупана, минават години. Към това се добавя и изискване за съфинансиране, например в случаите на кандидатстване към европейски фонд, което те не могат да си позволят. В този

смисъл те се чувстват неравно третирани и евентуално, имат шанс, само ако успеят да изградят партньорства с други организации. Притеснението, че нямат капацитет да се справят с по-голям проект поради липса на време, тъй като работят на друго място, също е налично. Някои от тях не успяват да преминат през този първи труден етап и тяхната дейност се свежда до съвсем малки инициативи или лека-полека замира.

„Никой не го интересува, че аз имам 30 проекта и 20 от тях съм ги написала аз и струват между 250 и 500 хиляди евро. Никой не се интересува от моята биография, искат организацията. И сега Фонд активни граждани, аз ги соля наляво и надясно. Важно ми е да имат обратна връзка и то в архива, за да не могат един ден да кажат, че не са го знаели това. Защото те ми казват „Ние имаме специална програма“, защото ние кандидатствахме за 250 хиляди. [...] Отишам и им искам 250 хиляди. Те викат, че не може. Аз викам: Що така? Отделно проектът не беше перфектен, няма какво да си говорим, но щеше да има шансове. Те ми викат: „За нови организации си имаме фондове до 10 хиляди“. Това е безумно! На малки организации да даваш малки пари! Те точно нямат пари! Големите организации имат пари. Примерно [...], те си имат административен отдел, който си се поддържа по всякакви начини, имат офис, счетоводители, покрити са им режийните и 1100 неща, интернет, компютри...“ (P20, столица)

„Сега, друг момент е, че, нали, ние всички се самообучаваме, било по работа с проекти... Даже много пъти е имало поводи, по които сме си говорили, тръгвали сме в посока на това да кандидатстваме за проект, който е по-сериозен проект, с доста дейности, с голямо финансиране, много пъти сме се отказвали, защото не сме уверени в силите си, не сме сигурни, особено като проектът е за цяла година, как, по какъв начин ще можем да отделим време, дали ще можем, парите дали принципно ще стигнат, дали всъщност ще можем да се справим, нали, това са притеснения, които много пъти сме ги имали и продължаваме да ги имаме, ама... ти, когато нямаш възможност, когато нямаш свободно време, за да вървят нещата, се опитваш партньорите да натовариш, не е добре. Така че, така. Предпазливи сме и внимателни и... имали сме така, желание за малко по-сериозна работа, но...“ (P35, в областен център)

На другия полюс са старите неправителствени организации, които работят приоритетно в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола. Те имат възможност да получат финансова подкрепа от Министерството на правосъдието и чрез делегирана държавна дейност от общините, както беше споменато в увода. Какви са стойностите на отпуснатите суми през 2021 г.?

- От 2010 г. съгласно чл. 6, ал. 7 на ЗЗДН, след приемане на Национална стратегия за превенция и защита от домашното насилие, всяка година със Закона за държавния бюджет на Република България, спрямо бюджета за съответната година на Министерство на правосъдието, се определят

средства за финансиране на проекти на доставчици на социални услуги, лицензирани по реда на Закона за социалните услуги и юридическите лица, регистрирани по реда на Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел, работещи за защита на лицата, пострадали от домашно насилие. За 2021 г. размерът за конкурсната процедура е на стойност 450 000 лв., а на проект се отпускат 25 000 лв. с продължителност на изпълнение 4 месеца.

- Съгласно решение № 790 от 30 октомври 2020 г. на Министерски съвет за приемане на стандарти за делегираните от държавата дейности с натурални и стойностни показатели през 2021 г. социалната услуга „кризисен център“ е с единен разходен стандарт 13 304 лв.

Респондентките ни са подчертано критично настроени към социалната политика, която се води от държавата. За тях държавният финансов ангажимент би следвало да осигурява бюджетна сигурност, която да дава възможност да развият устойчиво своята дейност, откъдето да следва повишаване качеството на предлаганата социална услуга, достъпна за всички граждани на територията на България. Но вместо това Министерство на правосъдието преразпределя неравно оскъден ресурс, поставяйки организациите в условия на конкуренция чрез кандидатстване за него с проекти. Бюджетът, който се отпуска, се определя като малък и преотстъпен за твърде кратко време.

„Това е единият проблем, който естествено произлиза от държавната политика. Всяка година се приема Стратегия за борба с домашното насилие и т.н., след като тя се приеме, тогава МП има бюджет – 450 000 лв., който се гласува със Закона за бюджета и той е предназначен да помага на пострадалите от домашно насилие. Той е само за това принципно. Съответно организациите кандидатстват за проекти и, ако ги одобрят, могат да си финансират тези услуги. Сега принципно беше за 6 месеца, което също е изключително странно. До 25 000 лв., други години е било по-малко. Но защо държавата подпомага? Тя като подпомага организацията, така подпомага и пострадалите, и извършителите, за да можеш ти да им даваш тези услуги безплатно и все пак да не издъхнеш, защото няма как да задължим психотерапевтите да работят безплатно и юристите да водят дела безплатно. Има и други разходи и просто не е човешко! Но защо политиката е такава, че за 6 месеца се обезпечават финансова подкрепа, просто не мога да си го обясня. Миналата година се забавиха, те просто се бавят, беше за 5 месеца. Тази година е за 4 месеца. В последния момент обявиха конкурсна процедура с много кратък период за изготвяне и депозиране на проектите. Подали сме всички организации естествено и до началото на юни ще обявят кой е спечелил финансиране и трябва да се сключат договори, които приключват ноември. Това е много затрудняващо, защото няма как да се обезпечи безплатно консултиране и терапевтиране и включване на програма за извършители по друг

начин. Ако това се прави про боно постоянно, това значи, че организацията ще спре да съществува. Тя трябва да плати и наем и затова някои колеги са принудени да събират, макар и символично, такси, за да могат да обезпечат съществуването на организацията.“ (P1, столица)

Респондентките твърдят, че единният разходен стандарт за кризисните и консултативни центрове по делегираната държавна дейност също е недостатъчен. Кризисният център предполага 24-часова услуга, покриваща ежедневни нужди, храна, транспорт, закупуване на консумативи и медикаменти, заплащане за извършване на медицински прегледи и лечение, поддръжка на материална база, разходи за охрана, заплащане на външни специалисти и осигуряването на минималния щатен персонал, състоящ се от административни лица, денонощно присъствие на социален работник, психологична и психотерапевтична помощ, юридическа защита. Към това се добавя фактът, че специално в кризисните центрове, работещи в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, легловата база е малка и като следствие отпусканата сума не може да осигури необходимата годишна издръжка. Констатира се и невъзможност да се планира количеството настанени, спрямо които да се предвиди и отговарящ на нуждите бюджет. Така заплатите и дневната дажба за храна остават на минимум.

„... каква е дажбата на храна на ден – някакви смешни пари. Капацитетът е 5 легла. Като дойде примерно жена с бебе – как да я върнеш?! Има много такива случаи – тя бяга с една раничка и бебето. Винаги почти са над капацитета, парите, които им дават за съществуване, са много малко и отделно там пак трябва да се обясни, че кризисният център не е място, където човек просто да нощува и да се храни там, там се предоставя именно терапевтична програма и това е най-важното и не го разбират – че, за да се намали насилието, трябва да работиш с пострадалите, с децата и със самите извършители.“ (P1, столица)

„Дори да вземем делегираната дейност – там този огромен бюджет, с който се спекулира, че НПО-тата сме... какво ли не са ни наричали, но идеята е, че тези големи схеми, за които се говори, всъщност говорим за едно срамно финансиране, при което държавата дава по 2 лв. на ден за хранене на човек и заплата между 400 и 700 лв. за човек на пълен работен ден“. (P22, областен център)

Но не всяка от неправителствените организации успява да се пребори на общинско ниво за делегирана държавна дейност. Една от респондентките ни споделя за години полагани усилия в общината, включващи изграждане на мрежа от контакти, за да успеят да получат финансиране, което все пак да им осигурява повече сигурност. Все пак това е подобрене в сравнение с предишната ситуация, при която са разчитали изцяло на кратковременни проекти, част от тях към международни фондации, европейски фондове, набиране на средства чрез дарителство и подкрепа от бизнеса. Сигурност, която също може да е неси-

гурна, ако за конкретната година общината не изиска такъв тип делегирана държавна дейност или ако съответната организация не успее да спечели конкурса, на който се предполага да се конкурира с институции, частни търговски фирми или други НПО.

„Доста дълго време продължи една застъпническа кампания за това да стане държавно делегирана дейност Центърът, защото издръжката през проекти – ние с течение на времето ставахме все по-добри и все по-успешни, все повече средства успяхме да привличаме чрез проекти, но имаше моменти, в които нямаше проекти и тогава се налагаше хората, които работят тук, да дадат доброволен труд до момента, в който щеше да пристигне ново финансиране. Дори да имахме 2-3 годишни проекти, те не можеха да издържат всички консултанти тук. Психолозите, социалните работници, които търсеха сигурност, организацията ги назначи на трудови договори и винаги, има или няма средства, осигуровките трябваше да вървят. Та доста трудно, докато в началото Агенцията за социално подпомагане... или може би и местната власт не успя да я убеди, че е много нужна за региона една такава услуга. До 2018 г., когато АСП прие, че ще даде държавно финансиране, отново през Общински съвет мина предложението. Общината получи бюджета, обяви конкурс и, тъй като ние сме единствената организация на територията на цялата област, която работи с жертви на домашно насилие, само ние се явихме на конкурс. Сега през тази година изтече тригодишният им договор, отново имаше конкурс и пак бяхме само ние. Това вече гарантира стабилност, не че са достатъчно средствата за издържане на целия Център, но пък гарантира стабилност във възнагражденията, донякъде можем да покриваме режимните разходи и в момента проектите ги използваме като допълващо финансиране, основно за програмата за работа с извършители на насилие, хонорарите на адвоката, хонорарите на хората, които са супервизори – индивидуални и групови, на екипите.“ (P2, областен център)

Неправителствените организации като цяло и не само тези, специализирани в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, са обвързани с общините и по линия на възможността да получат помещение на ниски цени или без наем, които да бъдат ползвани за офис, консултативни центрове или кризисен център. И тук респондентките/респондентите използват мрежа от контакти, като някои от тях са били част от общински съвет. Но дори и когато получат общинско помещение или директно закупят сграда, то отново се налага организацията да намери допълнително спонсорство за ремонт, обзавеждане и техническо оборудване.

„Ами те работят постоянно, да, защото работим реално на доброволни начала. Т.е. например в консултативния център няма постоянно човек, но там общината ни е дала едно помещение и работят на по-малък наем просто и затова имаме възможността да поддържаме там помещението, защото плащаме едни 30 лв. на месец, което ни дава възможност

да не оставяме помещението. Няма постоянно човек, който да бъде там на място, но всички институции имат наши координати и при нужда ни се обаждат и ние реагираме.“ (P34, областен център)

„Да, това беше до 2018-а, но преди да стигнем до това как станяхме държавно делегирана дейност, през 2009 Я. направи една много сериозна застъпническа кампания пред Общината за това да получи обособено място, което да бъде не част от друга сграда, а отделна сграда, в която да бъде поместен един консултативен център за насилие. Може би след една година, в която течаха преговори, Общината предлагаше различни варианти, стигна се дотам да се намери сграда, която Общината е склонна да даде и би вършила работа за консултативен център за жертви на домашно насилие, и тогава пред Общинския съвет всички общински съветници единодушно приеха безвъзмездно тази сграда да бъде приета за 10 години, после срокът отново се удължава на 10 години. И тогава Я. излезе от този бизнес център и двете стаи и се нанесохме в самостоятелна къща 110-120 квадрата и там вече се обособиха консултативни кабинети за възрастни жени, деца, приемни, зали за обучение. Тази сграда беше порутена, ударена с гръм, може би 5-6 години абсолютно необитаема, като я видиш не мислиш изобщо, че това нещо може да се използва по някакъв начин, но тогава фондация Л. подкрепи изцяло ремонта на цялата сграда.“ (P2, областен център)

Друг респондент, работещ в сферата на ЛГБТИ+ права, разказва как са били саботирани в общинския съвет по политическа линия от представители на крайната десница, което възпрепятства възможността им да поддържат офис и съответно да развият дейност.

„Преди доста години искахме да осигурим на организацията общинско помещение, но тогава от сегашния Национален фронт за спасение на България реагираха негативно в ОС и на организацията не беше предоставен офис, може би една от единствените, на които не е предоставен офис, а такъв е нужен поради хората, с които се работи, тъй като за такава общност и въобще за работата за равенство на половете, е много важно местната общност да припознае някаква точка, където да търси тази помощ и консултация. Повечето хора, които подпомагат, го правят пробоно и така. Това създава значително неудобство, но това пак е въпрос на някакъв финансов ресурс, след като за момента не може да се осигури някакво общинско помещение, въпреки че и там практиката е такава, че Общината предоставя някакво помещение, а после гласува някаква минимална субсидия, с която да си платиш наема пак към Общината.“ (P7, областен център)

Така може да се обобщи, че държавата не функционира като пряк доставчик на права и услуги. Тя е минимализирала своите социални разходи, прехвърляйки дейности към частни търговски организации и такива в обществена полза, произвеждайки конкуренция между

тях, която е средство за неравно разпределение на временно предоставяни оскъдни ресурси. На тях им се налага да водят локални битки в общинските съвети чрез лобиране, което стъпва на социални контакти, за да получат неремонтирано и необзаведено помещение или делегирана държавна дейност, която също следва да се спечели на конкурентен принцип. Но дори и преотстъпена, тя отново е недостатъчна поради ниския единен разходен стандарт и обвързването на бюджета с брой потребители. Т.е. държавната подкрепа, ако изобщо я получат, не може да покрие напълно нуждите на неправителствените организации, работещи в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, и като следствие тя не гарантира устойчивост, равен достъп на гражданите на територията на България до социални услуги. Това заставя организациите да компенсират липси по всички възможни начини – чрез кандидатстване към международни фондации, европейски фондове, чрез набиране на дарения и др. – отново конкурирайки се помежду си. Но с оглед на каузата – предоставяне на безплатни услуги за всички – те често обединяват усилия и се подкрепят финансово взаимно. Една от нашите респондентки дори си представя такъв тип държавно финансиране, което да представлява защита от пазара, премахваща конкуренцията, която според нея пречи на обединението на организациите.

„Другата причина, която все още съществува, е културата на работа на проектен принцип. Това, че ние от създаването на тези организации продължаваме да работим само на проектен принцип, т.е. няма я тази устойчивост, която ти дава свобода да предприемаш по-решителни стъпки и да не бъдеш непрекъснато в конкуренция с останалите организации... това е условието или причината, според мен, женските неправителствени организации в България да не бъдат достатъчно консолидирани и да не обединяват достатъчно усилия по един или друг въпрос. [...] Аз мисля също така, че е много важно да има разпознаваемост на темата и подкрепа на работата на тези организации от страна на държавата. Т.е. ние всички организации, каквото сме постигнали досега, сме го постигнали само и единствено чрез външно финансиране, което ни поставя в тази ситуация, да сме разединени. Има една сума пари, която се казва, че е за България от еди-кой си външен спонсор, всички ние хукаваме да кандидатстваме, но само един печели и другите остават извън. Ако има разпознаваемост от страна на държавата и има достатъчно бюджет, за да организира заедно с неправителствените организации съвместни инициативи, което ще даде някаква възможност за тези организации да бъдат по-спокойни за бъдещето си, то тогава ще има по-сериозно обединение. Докато ние се борим за това ние да получим десет лева тази година и в същото време с тези десет лева не можеш да разрешиш някакъв проблем, а пък и държавата отчита, че няма проблеми, няма значение какво отчита държавата, ние всъщност сме се превърнали в един малък частен бизнес – съжалявам да го кажа – който, като произвеждаш значки, гледаш твоите значки да са малко по-шаренки от значките на другите.“ (Р 30, столица)

Така, както видяхме досега, голяма част от енергията на неправителствените организации е вложена в осигуряване на финансово обезпечаване и за тях ключово важно е да могат да поддържат екип с капацитет за фандонабиране. Но спечелването на нови проекти никога не е гарантирано, а наличните донори не са константа. Като следствие дори големите организации изпадат в моменти, в които не могат да покриват основните си нужди.

„Но също това е въпрос на подкрепа на самите организации. Нещо, което е свързано с ресурси. За нас – ние в момента, за да го имаме този ресурс, няколко човека, които сме в екипа на писане на проекти, непрекъснато пишем, в момента чакам, май отвориха вече и грантовете на Европейската комисия. Защото ние – веднъж на около две години – това е закономерност, която страшно много ни пречи и която още не сме намерили начин, по който да спре да ни се случва. Когато имаме двугодишни един или два проекта, които дават някаква финансова стабилност на организацията, те спират в един момент. Докато трае писането на следващите и оценката на настоящите, обикновено има около 1 година и ние вече сме в един такъв период, в който ние пари нямаме. Така е трудно да оцелеем като организация. Миналата година писахме ужасно много, поне пет проекта предадохме към Европейската комисия, обаче приоритетът им беше COVID-19 и ние не получихме нито един нов проект, който да ни позволи да работим. В момента един от донорите ни се оттегля от България. Те бяха наш основен спонсор, който ни подкрепяше с много хубави тригодишни проекти, които ни позволяваха да развиваме превантивната програма. Ако до този момент имахме стабилност там, то сега и това го нямаме. Всички антистратегии, анти-Истанбулската конвенция много помогнаха да се оттеглят, защото те влагаха години в много програми и в следващия момент нямаше политическа воля в България да се случи каквото и да било.“ (Р22, областен център)

Тази бюджетна несигурност на неправителствените организации, работещи в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, не позволява, както видяхме, социалната услуга да бъде предоставяна постоянно и безплатно за всички граждани. Затова поддържането на желаното, макар и минимално ниво пада на плещите на самите работещи в сектора, които се претоварват. Тъй като не могат да си позволят необходимия брой служители, то те извършват няколко дейности едновременно, работят над 8 часа на ден и в извънработно време, прибягват до услуги на трети лица чрез граждански договори, ако актуалното състояние на бюджетите позволява това, и често се ангажират доброволно, защото спецификата на дейността им не предполага, както споделя една от респондентките, „работа на парче“, а и става въпрос за кауза. Изоставянето на пострадащото лице може да е пагубно.

„Трудностите бяха и около това, че като че ли държавата не... институциите не разбират проблема. Че ние не можем да работим на парче, не можем

да работим три-четири месеца с един човек, преживял насилие, след това да го изоставим, след това пак да работим с него, когато имаме финансиране. Защото, когато изоставиш един такъв човек, травмата му се увеличава. Ретравмира се. Това неразбиране на институциите е доста... и до ден днешен, всъщност, ни влияе на работата, защото отново ние кандидатстваме за проекти на парче. Към Министерство на правосъдието в момента проектът е за четири месеца, миналата година беше за пет месеца..." (P34, областен център)

„Правната помощ е един голям проблем, ние постоянно консултираме пострадали по телефон, на място и много голяма част от тези хора, ако имат нужда, а те почти всички имат нужда било то по Закона за защита от домашно насилие за заповед, или наказателно, не коментирам Семейния кодекс изобщо, тъй като това е също голям проблем. Те са в такава финансова ситуация, че лицето има някакво имущество – може да има 2 апартамента примерно в центъра на София или има пенсия, или трудов договор – ако го пратим в Бюрото по правна помощ примерно, аз като адвокат не мога повече про боно непрекъснато, от миналата година насам съм взела 5 дела безплатно. Ако го пратим там, те му гледат имущественото състояние и то може да не се класира, тъй като не покрива тези критерии за социално слаби хора. Няма да му се предостави помощ. А ако плати хонорар за правна помощ, дори и да е минималният, който е 400 лв. по дело за домашно насилие, всяко следващо се плаща по 100 лв., тя ще остане без средства. Има възрастни жени, тя е с пенсия 400 лв., как да я вземеш! Трябва или да я взимаш безплатно, или да се чудиш откъде някоя организация, ние сме се опитвали няколко пъти, просто организацията изважда сума и се плаща. Иначе трябва всичко про боно, то просто в един момент не се издържа, това е много работа.“ (P1, столица)

Сходна ситуация виждаме и при другите неправителствени организации, които не са от сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола. Пренебрежимо малка част се опитва да развива собствен бизнес основно чрез публикационна дейност, с което да си набавя средства. Повечето, за да успеят да достигнат ниво на бюджет, чрез който да покриват оперативни разходи, включващи поддържането на малък екип на половин или пълен работен ден на трудов договор, наем на офис, техника, консумативи и режийни, то те трябва да спечелят няколко проекта с голям бюджет, сред които и такъв, предоставящ финансиране на организационните и административни нужди (т. нар. core funding). Някои приемат и дарения от бизнеса. Например организациите, работещи в сферата на ЛГБТИ+ права, първоначално са обединили усилия, за да могат да основат общностен център „Рейнбоу Хъб“, който впоследствие обаче бива закрит поради невъзможност финансово да поддържат пространството. През 2021 г. той отново е открит с финансовата подкрепа на БФЖ, но без яснота за неговото бъдеще. Така организациите кандидатстват отново и отново, без сигурност, за да спечелят. Впоследствие при някои се появяват финан-

сови дупки, а при други – свръхнатоварване, ако спечелят много проекти. Респондентките/респондентите често поставят въпроса за приоритетите на донорите, които следват актуалната политическа конюнктура, несъвпадаща с дейността на организациите, и така те се чувстват принудени да се приспособяват. Това води до разпиляване по разнообразни проблеми и невъзможност от специализация. По тази линия БФЖ среща силно одобрение, тъй като дава свобода кандидатстващите организации сами да си избират темите, по които могат да работят.

„Изведнъж се оказахме в ситуация, в която, въпреки че разширихме екипа много – в един момент бяхме седем човека – в момента сме шест, от които сме трима на трима, фул-тайм на парт-тайм, въпреки че това никак не е малък екип за НПО в България, още по-малко за организация, която работи по тази тема. Изведнъж се оказахме малко. Защото работата просто беше повече. И другото, което не преценихме тогава, беше, че кандидатствайки за много проекти, ние кандидатствахме за каквото и където ни поканят. Ама че примерно имаш да организираш петнайсет обучения, а пък парите, които ще вземеш, са общо 15 хиляди евро, никой не беше премислил, нали, ние кандидатствахме на общо основание. Изведнъж се оказа, че не излиза балансът накрая и, въпреки че имаме много работа и проекти, де факто финансиране за наемане на нов човек или аутсорсване на работа на някакъв външен експерт, който да съдейства, няма. И това ни постави в изключително тежка ситуация в последните две години, което наистина доведе до бърнаут в екипа, претоварване, демотивация. [...] И това не е от хубаво, не е, защото сме страшни експерти във всичко и сме пенкилер, а просто защото ситуацията е доста трудна и такава е философията ни, че трябва да работиш паралелно на няколко фронта, за да се надяваме на някаква по-качествена промяна по-скоро..." (P 28, столица)

Т. нар. „прегаряне“ е следствие от описаната дотук структура на условията на труд, която се задава от начина на финансиране на организациите, но и от същността на работата им. Когато действието е ориентирано към кауза, тогава то трудно се дисциплинира и рамкира икономически под формата на стандартен работен 8-часов ден. Идеята за кауза предполага отдаденост извън икономическата рационалност и дори ѝ се съпротивлява. Затова и нашите респондентки проявяват склонност да се ангажират извън работния ден и без да получават заплащане за своя извънреден труд.

„Нали, от една страна, имаш да се грижиш за организацията. Всеки, който има организация, то е както да имаш бизнес, независимо, че е НПО. Нали, ти не можеш да спреш да го мислиш. Мислиш за себе си, за хората, които са около тебе, за помещението, па за днеска, па за утре, па за догодина. Това е някакво бреме. Когато човек работи от 9 до 5 това бреме го няма. Другото, което на нас ни е, че ние работим с човешки истории. Всеки един, който

влезе при нас, ни гледа в очите и иска нещо. И това е хубаво, защото ние сме за това. Въпросът е, че е много. И ако ние нямаме подкрепа от хората, които работят за нас... затова на нас ни трябва хора, които, нали, в добрия смисъл на думата, да се грижат за много от нещата, за да можем ние да работим. Нали, хората идват... с делата, които водят. Те са много лични за хората тези дела. За нас е поредното дело, в добрия смисъл на думата, но никога не можеш да третираш човека така. Както лекарят не може да ни третира като поредния крак. Така че със сигурност ние сме много пъти вече предобряли. Защото петък, събота, неделя, това не спира. Това никога не спира. 11 часа през нощта. Няколко пъти дъщеря ми е разправяла как я взимам от училище и половин час не казвам здрасти, изобщо не я забелязвам. Понякога има кризисни ситуации. Понякога е въпрос на усещане. Да, учим се, вече от години аз и Н. в извънработно време не се чуваме, не ходим на едни и същи места. В смисъл, защото ние като сме на едно и също място, ние само работим, само за работа си говорим.“ (Р8, столица)

„Прегарянето“ е следствие и от това, че работят с „човешки истории“, както разказва цитираната респондентка, които са тежки и обременяващи. В тази връзка социалните работнички от сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, споделят, че се обвързват емоционално на индивидуално ниво с реципиента на тяхната грижа, мислена като „подкрепа“. Но акумулирането на емоциите е същностна част от работата им. То започва да се случва в момент, в който работните отношения се преосмислят като „семеенни“ и „приятелски“ и оттам се реализира привързване на индивидуално ниво чрез непрекъснати разговори, които лекуват, окуражават, овластяват пострадалите жени. Следователно икономическото дисциплиниране на каузата под формата на преосмислянето ѝ като трудова дейност, която трябва да се регулира времево и остойности чрез заплащане, ако това е възможно, както и практическата игра с границата между сближаване и дистанциране в отношенията между обгрижващи и обгрижвани е труден и мъчителен път, който извървяват респондентките ни. Но, вървейки по него, те често стигат до „прегаряне“. Не на последно място, възникват актуални политически ситуации, които изискват бързо публично реагиране (организиране на протест, петиция, писане на декларация, онлайн активизъм, участие в традиционни медии, формиране на коалиции и др.) и тези дейности са встрани от проектната рамка на работа. Активистите попадат в антагонистични отношения на битка, на която се отдават напълно. Съгласуването между участие в политическа битка и тяхната всекидневна работа също води до „прегаряне“. Оттук и повечето от организациите подчертават необходимостта от супервизор, който да работи с тях, за да могат да контролират претоварването.

2.2 СТРУКТУРА НА АКТИВИЗМА² И СОЦИАЛНО-ПОЛИТИЧЕСКО ВЪОБРАЖЕНИЕ

През 2021 г., когато беше реализирано настоящето изследване, дебатите около ратификацията на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (т. нар. Истанбулска конвенция) и нейното окончателно отхвърляне от Конституционния съд, последвано от протести срещу Националната стратегия за детето 2019-2030 и Закона за социалните услуги, са белязали правозащитните неправителствени организации и неформални активистки групи. Затова фокус оттук нататък в доклада ще бъде поставен върху въпроса: От една страна, каква е структурата на активизма и как обособилите се спрямо нея активисти осмислят актуалния контекст, в който развиват своята дейност? Какви са възможните пътища, които те виждат за изграждане на социално движение, въздействие и промяна?

2.2.1 Кратка история на възникването на женския и ЛГБТИ+ активизъм след 1989 г.

Женският НПО активизъм в България започва с Четвъртата световна конференция за жените, състояла се в Пекин през 1995 г. След нея група адвокатки от България се ангажират с равнопоставеността на половете. Те инициират Закон за защита от домашното насилие (ЗЗДН), вдъхновен от работата на Български център за джендър изследвания с Minnesota Advocates for Human Rights (MAHR), които продължават да ги консултират и в процеса на разработването му³. В негова подкрепа се включва и Европейското женско лоби, откъдето възниква по-късно и Българска платформа на европейското женско лоби. Така 90-те е периодът, в който изобщо формулировката „права на жените“, но и „права на детето“, осмислени през темите за домашното насилие и трафик на хора, се появяват. Общата рамка на работа по тях се задава от концепцията за права на човека. Към началото на 2000 г. се приемат и други закони, които са резултат от лобиране на женските НПО: Закон за закрила на детето (2000 г.), Закон за борба с трафик на хора (2003 г.), Закон за защита от дискриминация (2004 г.). Тъкмо около мобилизациите по застъпничество за закони множеството женски организации успяват да се солидаризират. Тишева (Tisheva, 2005) разказва за изградена коалиция между БЦДИ с фондация „Асо-

2 В настоящият доклад избираме да обозначим социалните практики на терена като „активизъм“, с което целим да осветим представите на респондентките/респондентите за обществена промяна и дейностите им за постигането ѝ, които в този смисъл имат социално-политически залози.

3 Историята около ЗЗДН е подробно описана от Геновева Тишева. Тя е активно включена в дългогодишния труд по изготвянето и лобирането му и е основателка на Български център за джендър изследвания (БЦДИ), появил се през 1998 г. непосредствено след Пекинската конференция. Вж. Tisheva, G. (2005) *The Law on Protection against Domestic Violence in Bulgaria: Insights and History*. Български център за джендър изследвания. Достъпно на: <http://stopvaw2.extranet.urbanplanet.com/31May2005.html> [Посетена 30/10/21]

циация Анимус“, фондация „Джендър проект за България“, фондация „Център Надя“, Асоциация Деметра, фондация „SOS – семейства в риск“ – Варна, Женски алианс за развитие и др. Няколко години след гласуването на ЗЗДН се появява и сдружение „Алианс за защита от насилие, основано на пола“, което обединява неправителствени организации, работещи за защита и превенция срещу домашното насилие и насилието, основано на пола. Някои от тези организации са основани от психоложки, специализирани в клиничната психология, които предоставят социални и психологически консултации на лица, пострадали от насилие. Оттук тръгва и характерната професионализация на женския НПО активизъм, извършван от адвокатки, социални работнички и психоложки, както и специфичното фокусиране на постсоциалистическия феминизъм върху темата за домашното насилие и насилието, основано на пола. Не на последно място, през 1990 г. Българска асоциация на университетските жени бива възстановена. Нейните представителки си поставят за цел да популяризират феминисткото знание чрез публикационна дейност, разработват лекции и университетски курсове, програми, семинари, конференции. Темата е застъпена в академичното поле.

През 2008 г. из улиците на София преминава шествие, обградено от полицейски кордони, гърмят бомбички, хвърля се коктейл Молотов. Първият София Прайд под надслова „Аз и моето семейство“ ще обедини активисти, борещи се за ЛГБТИ+ права. През 90-те години неправителственият гей активизъм се концентрира първоначално около организацията „Джемини“ (1992), която развива дейност до 2010 г. През 2002 г. „Джемини“ внася в Министерство на правосъдието официално предложение за промяна и допълнение на Наказателния кодекс (НК). Единият от засегнатите текстове е чл. 162 от НК. Предложението е възприето по отношение на останалите текстове и е гласувано от Народното събрание, но не и това за чл. 162, чиято основна цел е да се обхванат престъпления на основа на сексуална ориентация и полова идентичност. Нейни представители участват също в застъпничеството на вече споменатия Закон за защита от дискриминация, както и организират първия София Прайд, който ще бъде поет по-късно от фондация „Ресурсен център Билитис“. Тя възниква официално през 2004 г. вследствие на поредица случили се групи за взаимопомощ между лесбийки и бисексуални и инициира Sofia LGBTI Community Fest. Включването им като организатор на София Прайд се разказва от наша респондентка като необходимост, възникнала вследствие от нуждата някой да медира отношенията между активистите в контекста на обострени конфликти между тях. Тогава се появява и идеята да бъде изграден организационен комитет, в който към днешна дата участват „Ресурсен център Билитис“, Български хелзинкски комитет, Младежка ЛГБТ организация „Действие“ и фондация „ГЛАС“. Към шествието се добавят поредица от събития, сред които София Прайд Филм Фест. То започва да се организира и в други градове извън столицата. На терена на ЛГБТИ+ активизма също се откроява активността на адвокатки, настоява се върху необходимостта от социална и психологическа подкрепа, но специфичното за

ЛГБТИ+ НПО активизма, за разлика от женския, са устойчивите усилия, които се полагат по изграждане на общност. Ключова роля в това отношение според нашите респондентки/ респонденти изиграва център „Рейнбоу хъб“, от който тръгват младежки активистки ядра.

Не на последно място трябва да се подчертае, че проблематиката за права на жените и равнопоставеност на половете навлиза като значима и сред други организации, които не са изцяло специализирани по темата. В повечето случаи това са организации, работещи в областта на човешките права, борят се срещу маргинализацията и стигматизацията на различни уязвими групи (например роми, хора с увреждания и др.), но и такива, които полагат усилия за изграждане на активно гражданство (например младежките организации). Майчинството и правата на детето също успяват да обединят и мобилизират жени.

2.2.2 Форми на активизъм

Адвокатките дават консултации и водят дела на локално и международно ниво, представлявайки лица в съдилища. Те осмислят тази дейност като предоставяне на услуга и подкрепа, но и като форма на публичен активизъм, който предизвиква медийно внимание. Разработват програми и обучения за органите на съдебната власт и органите на Министерството на вътрешните работи, извършват лобиране, мониторинг на прилагането на закони и изследвания на българското законодателство. Участват в национални и международни конференции и семинари.

През 2021 г. женските организации са активно включени в законодателно застъпничество. Те работят по изменение и допълнение на ЗЗДН. Но законопроектът в периода на реализиране на настоящото изследване все още не е минал на гласуване в Парламента, а България се намира в спирала от поредица парламентарни избори. Респондентка споделя, че в контекста на политическа нестабилност, ЗЗДН остава на заден план, тъй като „според политиките това не е важна политическа тема, която носи рейтинг и затова няма нужда сега тя да се вади“. Друга респондентка дори настоява, че застъпничеството не е процес, който изисква висока степен на публичност и, предвид обстоятелствата, е по-добре то вече да се случва без кампании. В следващия разказ се вижда как усложнената политическа ситуация след отхвърлянето на ратификацията на Истанбулската конвенция, последвано от протести срещу Националната стратегия за детето 2019-2030 и Закона за социалните услуги, задава поле на възможното политическо действие, в което представителките на организациите тактически се позиционират – между обществените мобилизации и политическите представители, съобразяващи се с тях.

„Сега пак преди 2 години, ако не се лъжа, ще станат 3, пак по инициатива на Алианса и с активното участие на адв. Мариана Евтимова от ПУЛС беше изработена чернова за изменение и допълнение на закона за защита от домашното насилие. Работихме по него и просто след това го изпратихме в Министерството на правосъдието с писмо, че счи-

таме за належащо вече да се направят изменения, за да се подобри защитата. Общо взето по този публичен, открит, стандартен начин действахме. Слава богу, съгласиха се! Сформира се работна група, ходихме там редица пъти с други организации, Анимус бяха там и други; със съдии и представители на МП естествено, на МВР. В крайна сметка се изработи един проект, междувременно 2019 си спомняте промените в НК, които бяха така една доста ограничена защита. Има някаква, но с тази система малко трудно се доказва, но има все пак пробив – следенето се криминализира. Работната група доста се проточи във времето, имаше и съпротиви срещу наши предложения, някои отпаднаха почти веднага. Първо, когато искахме телесното наказание над деца изрично да се дефинира като форма на домашно насилие, това отпадна моментално, заради опасението от толкова негативни обществени реакции, нали да направим връзка със Стратегията за детето, когато имаше на площада родители. Това автоматично отпадна, колкото и да е абсурдно, заради тези очаквани реакции. Имаше съпротиви и от Съда относно увеличаване на срока за подаване на молба за защита, той е едномесечен и е много кратък. България многократно е получавала препоръки от ООН, че този срок е много кратък. Имаше и други, вече не си спомням, такива съпротиви, които обаче се преодоляха. Когато започна пандемията работната група вече провеждаше онлайн заседания, така или иначе се стигна до някакъв финален текст. Отпадна и едно нещо, което също е много важно – искахме защитата да се разшири по отношение на лица, които имат интимна връзка, но не съжителстват заедно и нямат общо дете. Това категорично се отхвърли. В крайна сметка това е активно лобиране. Постигнахме с много борба това нещо и след това предполагам, че сте видели – МП го качи за обществено обсъждане в края на мандата на правителството на ГЕРБ, получиха се становища и след това заглъгнаха. Нищо не се чу повече. Писахме на МП с въпрос какво се случва и в крайна сметка получихме отговор съвсем в края на мандата, че били получени много становища и се налагало да се провеждат допълнителни обществени дискусии, което малко е късно да говорим за фундаментални обществени права, трябвало да се постигне обществен консенсус. Какъв консенсус като говорим за защита от насилие? [...] В крайна сметка видяхте – не беше вкарано в Парламента и нищо не стана.” (P1, столица)

От друга страна, тези организации имат залог и в новия Закон за социалните услуги. Участват в консултативни съвети, в които се изработват стандарти за социалните услуги. Организациите, работещи в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, във връзка с държавно делегирана дейност биват класифицирани като Център за социална рехабилитация и интеграция. Това ги принуждава да работят съобразно методиката, разработена за хора с увреждания, без да се адресират специфичните нужди на тяхната група.

„В новия Закон за социалните услуги сега може би имаме малко по-голяма свобода в това да определим точно дейностите, които изпълняваме с пострадалите от домашно насилие, а не да се нагаждаме към методиката, направена за хора с увреждания. Но около този закон все още няма методики, няма стандарти за издръжка, няма стандарти за численост на персонала и всичко е много неясно и така ще бъде поне сигурно още две години. Така че в момента като че ли в програмите за извършители пък абсолютно няма никакви стандарти. Така че, ако ние правим в Т. една шестмесечна програма от 24 сесии, в Силистра е възможно да правят тримесечна програма. Никой не е казал как да се изпълняват тези програми. Ние основно черпим от колеги от чужбина, които изпълняват такива програми, но живеем в територия много различна от Италия, Германия. Може би имаме нужда от регулации, поне от стандарти за една добра практика в работата с извършители.” (P2, областен център)

ЛГБТИ+ активистите на законодателно ниво продължават да се борят за допълнение в чл. 162 от НК. Те се опитват да повишат чувствителността сред общността по отношение на престъпленията от омраза, извършени въз основа на сексуална ориентация, пола и идентичност и изразяване на пола. Така като следствие да подават оплаквания и жалби при инцидент. Концентрират усилия около правата на еднополовите двойки, настоявайки за юридическо регулиране на техните отношения в България чрез узаконяване на фактическото съжителство, което се артикулира като важно и за хетеросексуалните двойки. Разглеждат този проблем в светлината на ограничаване на тяхната свобода на движение в Европейския съюз⁴ и адресират проблема за принудителната емиграция на ЛГБТИ+ хора от България. Организират се събирания около проблемите на ЛГБТИ+ родителството. Адвокатите водят и дела на трансгендър хора, които да могат да променят отбелязания в документите им за самоличност пол, така че да съответства на половата им идентичност. Настояват за съгласуване на българското законодателство с това на ЕС. На юридическо ниво виждат пресеченост с женските организации

4 Така например на сайта на младежката ЛГБТ организация „Действие“ има редица публикувани доклади на следните теми: „Препоръки към правителството на Република България за изпълнение на задълженията, произтичащи от Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, с които да се подобри достъпа до правосъдие на ЛГБТИ лица“; „Анализ на съдебната практика, касаеща правата на ЛГБТИ+ лицата в Република България“; „Свободно движение на гражданите на Европейския съюз - права и предизвикателства пред еднополовите семейства в Република България“; „Проучване на действащото българско законодателство на ниво законови нормативни актове по отношение на правата, предоставени на брачни двойки и на двойки от различен пол, живеещи във фактическо съжителство в сравнение с правата на двойки от еднакъв пол“ и „Престъпления и инциденти от омраза доклад на основа сексуална ориентация, пола и идентичност и изразяване на пола, извършени в България през 2017 г.“

през проблема за домашното насилие и насилието, основано на пола, по следния начин:

„Истанбулската конвенция коментира насилието над жени, насилието, основано на пола, и домашното насилие и там непременно трябва да присъства и насилието в двойки лесбийки, например. Защото според настоящия Закон за домашно насилие, те не са семейство, съответно жертва на насилие в лесбийска двойка не може да се ползва от закрила заради Закона. Т.е. темата за насилието е важна. След това, влизайки навътре, за да видим кои са потенциалните насилници и потенциалните жертви, да не изключваме хомосексуалните двойки като потенциални насилници и жертви, които съответно да си понесат последствията.“ (P21, София)

ЛГБТИ+ организациите се опитват да насочат публичното внимание към юридическите им дейности чрез организиране на протести и петиции. За разлика обаче от женските организации, които срещат все пак някаква готовност за комуникация от страна на политическите представители по законодателните инициативи, ЛГБТИ+ активистите са категорично пренебрегвани.

„Но най-вече липсата на политическа воля и желание. Това е причината. Защото, ако има политическа воля, ще се решат всички останали проблеми. Невидимостта на ЛГБТИ организациите е, според мен, основна пречка пред нашата работа и фактът, че ние не успяваме дори да седнем на масата за разговор. Не че не ни чуват, те изобщо не ни канят да седнем и да си кажем. [...] Защото естествено то разбиране, ти да отидеш при политиците и да обясниш проблемите на определена група и те да кажат „Супер, ще ги решим!“, не работи. И липсата на нито един политически субект, който сега да беше парламентарно представен, който да иска да комуникира с нас, е огромно предизвикателство. Сега покрай всички атаки, които се случиха през месеца преди Прайда, „Зелените“, които към момента бяха парламентарно представена политическа партия, излязоха с декларация в подкрепа на ЛГБТИ общността и осъждаща атаките. Така че това е прецедент в историята. Партия като партия. 'Що е имало бели лястовици тук-там, които се застъпват, но като партия... И все пак „Зелените“ са една от най-малките и най-непозиционирани партии. Така че нали не можем да разчитаме, че с това ще си решим проблема. Та, откъм среда, това със сигурност е нещо, което определено е предизвикателство и проблем е и това, че ние не можем да достигнем до това да работим по-масово с институциите, да обучим служители, да работим с лекари, защото за това отново се иска някаква воля и някой отгоре да каже „да, добре, обучете ми служителите.““ (P 21, София)

На ниво предоставяне на **социална и психологическа** подкрепа сред женските организации, специализирали в сферата на домашното насилие и насилието, основано на пола, също намираме концепция за феминистка обществена промяна. Терапевтичната работа има за цел да овласти пострадалите жени. Отделяйки се

от насилника, те би следвало да заживеят автономно. Също така, за да се изкорени насилието от обществото, те настояват за програми за работа с извършителите. При този тип овластяване на жените, обаче, респондентките ни разказват за редица проблеми, с които се сблъскват. Терапията сама по себе си не означава автономност. Част от жените нямат възможност да си намерят работа и да поддържат собствено жилище. Те се сблъскват с редица социални и икономически проблеми. Респондентките ни споделят за **необходимост от безплатни квалификационни курсове, първоначална финансова подкрепа, с която да наемат и поддържат собствено жилище и да покриват други битови нужди**. Необходимост, обострила се в контекста на пандемията, предизвикана от COVID-19.

„Друго нещо, което в България липсва, е когато, понеже ние сме организация, която има и услуги, имаме шелтър... и да речем имаме случай на жертва на сексуално насилие, при която рискът е много голям да попадне пак в подобна среда и т.н. Трябва да й осигурим някакъв свободен финансов ресурс, който в никакъв случай да не е много. Да речем да си смени квалификацията, да се запише на някакви професионални курсове, да си плати за няколко месеца напред квартирата, да има с какво да живее, докато се стабилизира по някакъв начин. Нямаме такива свободни ресурси [...] От тази гледна точка това е нещо, което липсва. Като нашата задача като организации, които предоставят услуги, е да оценим риска, защото всеки случай е индивидуален и в какво социално положение се намира жертвата. Понякога семейството ѝ може да окаже подкрепа, понякога точно от семейството идва това насилие и тя трябва по някакъв начин да се изолира и тя трябва самата да го иска. Това не се прави на сила, да кажеш разведи се. Все пак може да се раздели с насилника, но да не стигне до развод заради имуществени, финансови и други неща. Въпросът е, че се оценява рискът, оценява се всеки случай поотделно, затова има т. нар. кейс мениджмънт или водене на случай и случаите си приличат, обаче всеки си е индивидуален, защото всеки човек си е индивидуален. Всеки има различни виждания, ценности, образование, нагласи и т.н.“ (P6, столица)

„Сега по време на COVID-19 пандемията много бързо успяхме да се ориентираме, че потребностите на жертвите бяха изместени в посока на икономически и социални проблеми. Освен здравните и трудния достъп до лекар, до болница изобщо за тях и за децата им, може би около 30% от нашите клиенти жени, с които работим, изгубиха работата си или трябваше да напуснат, за да си останат вкъщи и да гледат децата. Тези, които работеха сезонно в земеделието или ходеха за билки в гората – сезонна работа, която все пак някакви доходи им даваше – тотално останаха без работа и като цяло веднага се разбра, че те започват да изпитват трудности, споделят, че не могат да си плащат сметките за ток, не могат да купуват лекарства, имат нужда от храна. Така че в

условията на COVID-19 ние веднага трябваше да се преориентираме. Да, психологическото и социалното консултиране е много важно, но когато няма как да сложат на трапезата си е много по-важно да им се осигурят спешни пакети от някакви храни, дезинфектанти, почистващи и перилни препарати, да им се плати тока, да им се купят лекарства. То беше и зимата и освен COVID-19 имаше и други заболявания – малките деца почти непрекъснато бяха болни. Така че тази нова ситуация веднага измести потребностите, а начинът, по който ние разбираме, когато те самите дойдат тук и вместо – да, те търпят насилие, това е много тежко при всички положения, но това, което най-вече ги притеснява, е, че са напуснали дома си, отишли са на квартира, а сега няма с какво да си плащат квартирата, а ще ги изхвърлят на улицата. Няма с какво да си купят храна, притесняват се, че ще дойдат социалните, ще ги проверят и ще ги разделят с децата им. Самите те като идват тук вече не говорят толкова много за насилието, въпреки че травмата си остава при тях, а за това че не могат да се справят с ежедневните си нужди и много се страхуват, че ще бъдат разделени с децата си, че няма да могат да покажат условия за живот, ще ги нарочат за лоши майки и ще им вземат децата”. (P2, областен център).

За представителите на ЛГБТИ+ организациите социалната и психологическа подкрепа също се явява важна. Те изграждат мрежа от чувствителни по проблематиката социални работници и психолози. Но и организациите се сблъскват със социални и икономически проблеми, предизвикани от COVID-19.

„Така че това са горе-долу нещата, по които работихме, като се откриват нови възможности пред нас като предоставяне на психологическа помощ на хора от общността, това е нещо, което правехме миналата година онлайн, в момента заедно в партньорство с “ГЛАС”, Кабинет Дъга, има такъв Кабинет Дъга, който предоставя безплатна психологическа и психотерапевтична помощ на хора от общността. Хуманитарен фонд направихме миналата година, отново свързан с COVID-19 и нуждите, които идентифицирахме сред общността, особено сред интерсекс хора и транс хора най-вече, които изпаднаха в крайна бедност заради уволнение, напускане на работа в резултат на COVID-19, и потенциално загуба на жилище, оставане на улицата, липса на средства за лекарства и храна, така че направихме хуманитарен фонд, с който подкрепихме минимум 12 човека, не съм сигурна в момента каква е точната бройка на конкретни хора, които кандидатстваха за подкрепа и които подкрепихме, така че това бяха някакви напълно нови дейности, нали ние досега с хуманитарна помощ и предоставяне на социални услуги по този начин не се бяхме занимавали. И това е нещо, което беше извън всякакви проекти. То беше просто нужда, която идентифицирахме от живота и започнахме да развиваме.” (P6, столица)

По линия на превенция на **женската безработица** работят и други женски организации, извън сфера-

та на домашното насилие и насилието, основано на пола. Те са основно извън столицата и се опитват да предоставят безплатни курсове, да подпомагат различни икономически дейности на жените и да им помагат да се позиционират на пазара на труда. Адресират проблема за **неравното третиране на жените на работното място**. Работното място като безопасно пространство пък е тема на ЛГБТИ+ организациите.

На ниво **превенция** от домашно насилие и насилие, основано на пола, респондентките настояват върху това, че подчиненото положение на жената се осмисля през проблема за социализацията в стереотипното мислене, пронизващо социалните отношения и възпроизвеждащо се несъзнателно. Социализацията в стереотипното мислене конструира социални (полови) неравенства и задава житейска предопределеност чрез предписване на социална роля, ограничаваща свободния избор, произвеждаща насилие и дискриминация. Същата перспектива към половите неравенства се споделя и от ЛГБТИ+ активистите. В този ключ наша респондентка разказва за начина, по който е започнала да се ангажира с темата за домашното насилие в периода на активно застъпничество през 2004–2005 г. на ЗЗДН. Тя е работила като журналистка в местна телевизия в областен център и е била ангажирана като репортер да отразява кампанията, канили са инициаторки на подписка за подкрепа на ЗЗДН да гостуват в телевизията. След това е участвала в изготвянето на обучителен филм с участието на ученици – доброволци, които са разигравали различни казуси, свързани с митовете около домашното насилие. И тогава е осъзнала, че:

„Аз също бях жертва на заблуди, че това е частен проблем, че засяга слабо образовани, бедни семейства, че се случва, когато мъжете се напият, когато стресът им дойде много и всички тези митове, които и още, и още битуват около темата за домашното насилие. Всъщност, навлизайки и четейки много, за да изготвим този филм, тогава разбрах колко е сериозен този проблем и че той е обществено значим и че засяга милиони жени и деца основно. И че не е проблемът в това, че мъжът е безработен и че стресът му идва в повече, че пие, че взема наркотици, а проблемът е, че живеем в силно патриархално общество и домашното насилие е основно, защото мъжете искат да наложат власт и контрол върху по-слабите в семейството – и физически, и икономически по-слабите – жените и децата.” (P 2, областен център)

Респондентката продължава тази линия на мислене, демонстрирайки как комуникират успешно проблема за стереотипното мислене и възпроизводството на половите неравенства, срещу които трябва да се борим:

„Да, неразбираемо е това, хората, колкото да им обясняваш, те вече си имат някаква представа, която продължава да се затвърждава по всякакви канали. Когато им говорим за равнопоставеност между жените и мъжете, за разпределение на семейните задължения и грижите за децата, за това всеки да може да избира професия, която

съответства на неговите интереси, да може да се развива и да има време както за себе си, така и за грижата за другите – това го разбират. Дори и мъжете го разбират това, че тези стереотипи, че само жените като майки могат да се грижат за децата си всъщност са ограничаващи за тях и ги поставят в една позиция, в която все едно са некадърни да бъдат бащи. През тези послания дори мъже могат да бъдат привлечени за каузата за равенство на половете.” (P2, областен град)

Следвайки тази предпоставка, усилията на женския и ЛГБТИ+ НПО активизъм са насочени към превенция от домашно насилие и насилие и дискриминация, основани на пола, чрез организиране на неформални обучения и провеждане на часове в училища. Така те се насочват към деца и младежи/ученици, понякога и родители. Организиран доброволчески мрежи сред учениците, които да се ангажират с каузата и с популяризиране на знание. Обучението по линия на гражданското образование, липсата на репрезентация на „успелите жени” в учебното съдържание и преосмисляне на историческия наратив с оглед на присъствието на жените в него са значими проблеми, които биват адресирани като цяло. **Тъкмо образованието е и един от начините, по които по-старите, но и нововъзникналите организации, си представят феминистко и ЛГБТИ+ въздействие върху обществените нагласи, понякога говорят и за обществено мнение, а оттук и за обществена промяна.** ЛГБТИ+ организациите работят също така за приобщаваща, а не за дискриминираща, училищна среда. По тази линия на популяризиране на каузата те извършват и публикационна дейност.

„Сега, не се лъжа, че един проект би променил общественото мнение или на по-голяма част от хората, но със сигурност трябва да се породи някъде в тази възраст, когато учениците започват да знаят вече какво е човешко право, какви са тези човешки права, да знаят тази борба въобще, било то чисто исторически, било още на робите в Америка, стигайки след това до равнопоставеността при жените [...] Така че това, да, оказа се една изключително любопитна тема, пречупена през призмата на историята, в бъдеще много ми се иска да бъде пречупена през призмата на образованието, тъй като донякъде си мисля, че би било добре да се възпитава и такъв дух при учениците, т.е. да бъдат по-будни граждани, да са по-активни, независимо дали за тази равнопоставеност или за друго, за друг вид човешки права.” (P 31, столица)

„Например ние миналата година писахме един проект, където в продължение на един месец имахме онлайн срещи с момичета, които след това щяха да са и целевата група на проекта, 16-18-годишна възраст и минахме през процес на дизайн-мислене. Някак си те да формулират проблема и решението на проблема. И всъщност едно от нещата, което излезе, е точно, че те не виждат ролеви модели и в учебното съдържание проблемите на жените и приносът на жените не

са засегнати по никакъв начин, по нито един учебен предмет. Те изпадат в ситуации да спорят с момчетата, които им се подиграват: „А ти видяла ли си жена инженер или с нобелова награда?!”. В смисъл, те не са подготвени с информацията, със знанието да реагират на такъв тип обвинения. Те знаят, че не са прави, но имат нужда от инструменти, от знания, за да реагират, и идеята на проекта беше младежи от Художественото училище в Т. с ментори да проучат жени от българската история, които са допринесли по някакъв начин – може да е наука, политика, култура и т.н. – и през изкуството да изготвят нещо, пластика, колаж и да направим изложба в градска среда на открито в Т. Мислехме, че това може да е много добре, тъй като е осмислено през опита на младите хора, как те са го видели този принос, те могат да го представят на хората...” (P 15, областен център).

След дебатите около Истанбулската конвенция обаче достъпът до училищата и/или детски градини се превръща в проблем. Някои от организациите си сменят името, премахвайки думата „джендър”. Други представят тяхната дейност по такъв начин, че да не звучи като „пропагандиране на джендър идеология”. Трети с облекчение установяват, че все пак личните им контакти с училища и/или детски градини, изградени на база предишни партньорства и разпознаването им от страна на общините като сериозни организации, са от помощ при реализирането на обучения и лекции в часове.

„Доста трудно става напоследък, но някак си успяваме да лавираме, да използваме език, който не предизвиква съпротива срещу понятието „джендър”. Никога не присъства, когато говорим за равенство на половете. [...] Всъщност нашите страхове се оказаха по-големи отколкото се оказа в реалността, че съществуват трудности. Ние имаме предимството, че сме малък град и от 2002 г. до момента няма институция, детска градина и училище, които да не познават организация Я. Тези хора персонално ни познават и много добре знаят, че ние няма да влезем в училище и да започнем да правим момчетата момичета, да сменяме табелките на тоалетните, съблекалните и т.н. и да променяме сексуалната ориентация, нито ще пропагандираме и ще правим застъпническа кампания за узаконяване на еднополовите бракове, защото има организации и това е тяхната мисия. Нашата организация се разпознава като подкрепяща жени и деца, които са пострадали от насилие. Темата за равенството не се свързва чак толкова с домашното насилие – че основната причина за домашното насилие е неравенството между половете и това, че някой има мисленето, че притежава, контролира и има власт, това е нормално над другия. Като ни познават и ни имат доверие. Имаме с годините утвърдени вече партньорства с училищата и детските градини.” (P2, областен център)

Други не само действат в образователната сфера, но се опитват да градят общности по неформален начин.

Някои организират поредица от семинари, в които се формира съвместно знание, обсъждат текстове, гледат и дискутират филми (вж. напр. проектът Кръжок, Читалище за жени). Но ЛГБТИ+ организациите са онези, които приоритетно инвестират усилия тъкмо в **изграждането на общности**, от където се образуват **малки активистки ядра, състоящи се предимно от младежи**. Според една от респондентките ни нуждата от изграждане на общности се появява поради липсващата политическа подкрепа на ЛГБТИ+ каузата и готовност на политически представените партии за дебат, а оттам – необходимостта от натиск отдолу чрез различни форми на мобилизации, които се изнасят от активистките ядра. Първоначално те се появяват около социален център Фабрика автономия, откъдето възниква Куиър отряд, а откъм днешна дата общностен център „Рейнбоу хъб“ играе важна роля за тях. Тези ядра са от съществено значение, защото активистите са дейни в изключително враждебната според тях онлайн среда, а офлайн взимат участие в организирането на протести. Някои от тях, но не всички, се еманципират от НПО организациите, в рамките на които се чувстват неравно третиранни, и сформират собствени неформални колективи (напр. Феминистки мобилизации). В множеството малки активистки ядра обаче в много от случаите участват едни и същи хора. За част от техните членове е важно да заявяват себе си като леви активисти/активисти, критично настроени са към колаборацията на движението с бизнеса и настояват върху пресечен активизъм, адресиращ раса, пол и класа. Виждат себе си позиционирани във феминисткото и ЛГБТИ+ движение, тъй като се определят като „лесбийки“.

Някои от „по-старото поколение“ критикуват „младите“ в привнасяне на форми на активизъм от „Запад“, без да се прави опит за осмисляне на локалния контекст. В този дух наша респондентка настоява, че академичните изследвания, реализирани от българските изследователки, трябва да се обвързват с „акционизма“, за да могат активистите да рефлектират над локалния контекст и така да имат по-висока ефективност.

„Ние имаме една публична лекция с една младежка организация, които бяха страхотни. В смисъл, много, много готини. И ние се притеснявахме да не ги отегчим с нашите каталози от жени, които са, да кажем, в литературата. Но всъщност те изключително се вдъхновиха и се ентузиазираха и се оказа, че не знаят нищо от това. Добре, де. Ама нали, те са супер яки, страхотни. Ами какво се случва в България всъщност... Първо липсва приемственост между академичния феминизъм и акционизма [...] Тоест според мен трябва да има приемственост между историята на феминисткото, изобщо женското движение и това, което се прави като акционизъм. Трябва да се отчита и другата страна. Тоест да не се взима само от Запад, защото това е модерно, защото така е направена акцията в Чехия или в Полша, или във Франция. Трябва да се познава и контекста, в който се намираме. Тоест, просто според мен е необходима приемственост.“ (P4 столица)

Лявата идентичност не е специфика само за членовете на неформалните младежки колективи. В полето има и организация – ЛевФем, появила се в контекста на битките около Истанбулската конвенция, чиито членове определят себе си като леви феминистки и куиър активистки/активисти. Те са предимно от **социалните науки и повечето не пребивават в България**. Основният фокус на тяхната работа пада върху това да осветяват как половите неравенства се преплитат с икономическите такива и са критично настроени към тоталитарната парадигма на антикомунистическия дискурс, силно застъпен в българската публичност, който пречи на това осветяване. Така например адресират проблеми, свързани с женския труд (напр. грижа за възрастни хора и деца) и как липсата на държавно осигурена социална услуга се отразява върху жените като цяло и върху условията на феминизирания труд от социалната сфера. Те също така участват в международни мрежи с цел изграждане на международно ляво феминистко и куиър социално движение, извършват публикационна дейност и са активни онлайн.

Коалиции между женските и ЛГБТИ+ неправителствени организации и неформалните колективи се случват по време на **организирането на шествията** за 8 март (Международен ден на жената) и 25 ноември (Международен ден за елиминиране на насилието срещу жените). Пишат се декларации, правят се плакати, бюлетини, флаери, зинове, реализират се медийни участия. Тогава се случват и поредица от инициативи извън София.

„За Осми март имаме няколко инициативи. Едната от които беше на самия ден на Осми март, марка че ни го излъчиха в рамките на три дена. Имам на центъра в гр. К. един LED екран, който е на най-учреденото място в града, там ни се излъчваха послания за жените. Той беше под наслов, всъщност цялата ни кампания беше под наслов „Смели жени казват: НЕ на социалните неравенства!“. Там имаме едно клипче, в което имаше различни осем послания за равнопоставеност между мъжете и жените, за насилието, за участието на жените в обществения и политическия живот, ние платихме за един ден, както нали беше по договора, но медиите отново ни подкрепиха и ни го излъчиха в рамките на три дни. На практика започна още от шести, седми и осми, всъщност. Другото, което е, издадохме празничен брой на информационния ни бюлетин, в който, освен тези послания за Осми март, които бяхме подготвили, имаше и страничка с разкази за постиженията на три дами от К. в различни области, разбира се. Една, от които е кмет на населено място, на гр. Ш., друга дама, която се занимава със спорт и има школа за деца по лека атлетика, и третата дама е от един също дамски клуб, което също беше доста интересно. Проведохме една кръгла маса...“ (P33, областен център)

„Ами самата култура, ценностите на хората, по-консервативно е извън София. В този смисъл не можем да направим някои от нещата, които може би

биха били успешни в София или дори и да не са успешни, може би има смисъл да бъдат направени, защото представят някаква друга перспектива. Ние искахме да измислим нещо, което да е съобразено с местния контекст и да окуражава местната общност да се замисля над тези теми, но да не е по някакъв много радикален начин. Това, което направихме с този обществен конкурс, беше да поканим хора от общността да номинират техните вдъхновителки с висок принос за развитието на местните общности. Това беше много ангажиращо, добре се прие, след това за Осми март направихме за пръв път в историята на града отбелязване на Осми март като на Международния ден на жената, а не на майката, и направихме награждаването на самите жени на площада, представихме ги, имаме няколко речи, в които говорихме за проблемите пред жените.“ (P24, село)

Присъствието на „успелите жени“ в **публичната градска среда** е друга важна кауза. В София Българска асоциация на университетските жени (БАУЖ) организира т. нар. „феминистки разходки“, по време на които се разказва историята на българското женско движение. БАУЖ също така са се борили, без успех засега на общинско ниво, да има паметници на жени или някоя от спирките на софийското метро да бъде кръстена на жена. И в други градове, например Бургас, също са се водили феминистки битки около наименоване на улица на името на жена, които постигат своята цел.

Не на последно място се обособява женски и ЛГБТИ+ **здравен активизъм**. Жените се обединяват около репродуктивни проблеми. Предоставят се предимно психологическа и информационна подкрепа. Във връзка с транс и интерсекс хората ЛГБТИ+ организациите адресират необходимостта от квалифицирани ендокринолози в България, които разбират от темите на транс и интерсекс хората.

След загубената битка около Истанбулската конвенция активистите, както видяхме, се намират в особено трудно положение. Затова си струва да изведем обобщено **проблемните места и препоръки**, около които да се работи в бъдеще.

Някои от респондентките/респондентите ни настояват за изграждане на широка коалиция от организации. Те дават за пример РавниБГ, други – Национална мрежа за децата. Трети настояват над необходимостта да бъде артикулирана ясно връзката между феминистката и ЛГБТИ+ каузи, което да позволи конституирането на колективен субект, а не само механично събиране на организации и колективи под формата на коалиция. В този дух се търси и пресеченост с други уязвими групи. За пример се дава Лига на равнопоставеността. Но всъщност тези заявки за обединение са рядкост. Въз основа на проведеното изследване не може да се констатира наличие на обща стратегия и колективен опит за изграждане на социално движе-

ние около феминистките и ЛГБТИ+ каузи, което да цели широка обществена мобилизация, а по-скоро липса на хомогенност и диалог. Причините затова би следвало да бъдат сериозно осмислени в общ форум, за да може да се постигне изграждане на коалиции за ефективно застъпничество чрез консолидиране на сектора и по-добра комуникация.

Само три от респондентките/респондентите, които са били активно включени в дебата около Истанбулската конвенция, отчитат като минус това, че твърде малко са влагали ресурси в изграждане на стратегия за работа по общественото мнение. Организациите, в които членуват, се опитват да обособят отделна позиция за човек, който да поеме комуникационна и/или застъпническа функции. Комуникацията се възприема в смисъла на пиар стратегия, която цели основно популяризиране и разясняване на дейността на организацията. Но определено може да се отчете липса на усилие за въздействие чрез включване в актуални публични дебати през феминистка перспектива, с което феминизмът да се установи трайно като значима обществена кауза. Не е общосподелена практика проследяването на политически тенденции в публичността, спрямо които да се мисли тактическо позициониране, а оттам и въздействие чрез общественото мнение – ресурс за демократичен натиск. По тази линия някои отчитат и липса на актуални социологически анализи и нужда от медиен мониторинг, които специално да следят социално-политическите процеси на национално и международно ниво около проблемите, върху които работят, тъй като те самите нямат капацитет да следят. Затова повече от необходимо е да се помисли по посока как да бъдат насърчавани организациите да присъстват по-активно в актуалните публични дебати, както и е нужна стратегия за създаване на устойчиви отношения с медиите.

Сред респондентките/респондентите ни има и такива, които полагат усилия да повишат чувствителността сред представителите на различни партии по техните проблеми. Двете партии, които се споменават, са Демократична България и Българска социалистическа партия (по-точно опозиционната фракция срещу председателката на БСП Корнелия Нинова). В тези случаи обаче активистите се сблъскват с друга логика на функциониране на полето, а много малко от тях имат желание и възможност да изоставят текущата си работа, за да се отдадат на партийна дейност, така че да бъдат ефективни отвътре. Може да се заключи, че организациите трябва да бъдат насърчавани да полагат по-целенасочени усилия за повишаване на чувствителността по техните каузи сред партиите, както и да работят по посока изграждане на ангажирано с проблемите представителство.

Не на последно място, някои от тях настояват, че трябва да се полагат усилия за засилване на международния натиск към България, било през европейските институции или чрез изграждане на социално международно движение.

СПИСЪК НА ФИГУРИ

3	Фигура 1
От коя година съществува Вашата организация?	8	Фигура 13
Кои са финансовите трудности, с които се е сблъсквала досега Вашата организация?
3	Фигура 2
Основният екип/централата на Вашата организация е базиран/а:	9	Фигура 14
Кои са трудностите при кандидатстване за финансиране, с които се е сблъсквала Вашата организация
3	Фигура 3
Как е регистрирана Вашата организация?	10	Фигура 15
Кои са Вашите препоръки към донорските програми на Български фонд на жените?
3	Фигура 4
Вашата организация осъществява дейност на следните нива:	11	Фигура 16
Какво според Вас е отношението на българското общество по темите "права на жените" и "феминизъм"?
4	Фигура 5
От колко човека се състои екипът на Вашата организация?	11	Фигура 17
От кои професионални области са членовете на екипа на Вашата организация?
4	Фигура 6
Какво е разпределението по пол в екипа на Вашата организация?	12	Фигура 18
Какви са областите на дейност на Вашата организация?
4	Фигура 7
Какво е разпределението по пол на заемачите ръководни позиции (вкл. УС или Настоятелство) във Вашата организация?	13	Фигура 19
Кои от изброените дейности са признак за ефективност на Вашата организация?
4	Фигура 8
Какъв е годишният бюджет на Вашата организация за 2019 година?	14	Фигура 20
Кои са целевите групи, с които работите и/или чиито интереси защитавате?
5	Фигура 9
По-голямата част от екипа на Вашата организация е ангажиран в нея:	15	Фигура 21
Участват ли представители на Вашите целеви групи в състава на организацията Ви?
5	Фигура 10
Съгласни ли сте, че за да е влиятелна една организация е необходимо да разполага с финансови ресурси и да е устойчива?	15	Фигура 22
Според Вас кои са значимите проблеми на жените в България днес?
6	Фигура 11
Кои са затрудненията, с които се сблъсква Вашата организация при осъществяване на своята дейност?	16	Фигура 23
По коя тематична област бихте искали да работите в бъдеще, свързана с проблемите на жените?
7	Фигура 12
Кои са затрудненията, с които се сблъсква Вашата организация по отношение на екипа?		

ЗА БЪЛГАРСКИ ФОНД ЗА ЖЕНИТЕ

Български фонд за жените е единственият донор в България, който подкрепя активисти, неформални колективи и граждански организации, които работят за овластяване на жените и момичетата и за постигане на равенство между половете във всички сфери на живота. Ние инвестираме в проекти и инициативи, които водят до социална промяна, и подпомагаме изграждането на капацитет на организациите, които подкрепяме. Нашата визия е всички жени и момичета да живеят в справедлив и равноправен свят, в който гласовете им са чути, а изборите им - зачетени. Нашата мисия е да изграждаме и развиваме движението за правата на жените в България, като мобилизираме ресурси на национално и международно ниво.

Автор и ръководител на проекта

Леа Вайсова

Координатори и изследователи (количествено изследване)

Гергана Куцева // Рада Еленкова

Интервюери (качествено изследване)

Владислав Петков // Николета Даскалова

Технически сътрудници

Анна Данкова // Галина Безлова

Доротей Стефанова // Камелия Ценева

Редактор и коректор

Гергана Куцева

Дизайн

Pro Creative Studio

Издател

Български фонд за жените

ул. „Витоша“ 50

1000, София, България

www.bgfundforwomen.org

тел: +359 2 426 92 02; +359 885 444 103

София, 2022

ISBN: 978-619-7435-11-5